

บทที่ 3

ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์

การศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับบทบาทด้านเศรษฐกิจของนบีมุฮัมมัด ﷺ ครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับ (1) ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ทั่วไป (2) ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์อิสลาม (3) และสภาพเศรษฐกิจในคาบสมุทรอาระเบีย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเสนอสิ่งที่เกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นสังเขปดังนี้

3.1 ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์โดยสังเขป

เนื่องจากเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของทุกคน การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์จึงเป็นสิ่งสมควรยิ่ง โดยเฉพาะความหมาย ชนิด วิธีการศึกษา และประวัติลัทธิเศรษฐกิจ

3.1.1 ความหมาย ชนิด และวิธีการศึกษา

1) เศรษฐกิจ (Economy) หมายถึง การกระทำใด ๆ อันก่อให้เกิด การผลิต การจำหน่ายและการบริโภค⁵² กล่าวคือ (1) การผลิต หมายถึง การกระทำเพื่อให้เกิดผลที่สามารถตีค่าออกมาเป็นเงินได้ หากการกระทำใดมีผลของการกระทำแม้จะมีคุณค่าหรือประโยชน์แต่ไม่สามารถตีค่าออกมาเป็นเงินได้ การกระทำนั้นๆในความหมายทางเศรษฐกิจไม่ถือเป็นการผลิต และไม่เรียกว่าผลผลิต แต่เรียกเป็นผลงาน (2) การจำหน่ายหมายถึง การนำผลผลิตไปเสนอต่อผู้ที่มีความต้องการ หรือการนำผลผลิตไปสู่ตลาด เพื่อให้เกิดการซื้อขายกันขึ้น (3) การบริโภคหมายถึง การจับจ่ายใช้สอยรวมถึงการรับประทาน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ดังนั้นเมื่อพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจจึงต้องเกี่ยวข้องกับราคาหรือเงินเสมอ

⁵² วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี www.wikipedia.com [2007 Jan 08].

Alfred Marshall ได้ให้คำนิยามของเศรษฐศาสตร์ไว้ในหนังสือ Principle of Economics ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาว่าด้วยการกระทำของมนุษย์ในการดำรงชีวิตธรรมดาเป็นการศึกษาว่ามนุษย์หารายได้มาอย่างไรและจะใช้จ่ายอย่างไร ส่วน Lionel Robbins ได้กล่าวในหนังสือ An Essay in the Nature and Significance of Economic Science ว่า เศรษฐศาสตร์คือศาสตร์ที่ศึกษาถึงการเลือกหนทางที่จะใช้ปัจจัยการผลิตอันมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีอยู่มากมายอย่างนับไม่ถ้วน⁵³ Samuelson นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกากล่าวในหนังสือ Economics ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยวิธีการที่มนุษย์และสังคมจะโดยมีการใช้เงินหรือไม่ก็ตาม เลือกใช้ทรัพยากรการผลิตที่มีจำกัด โดยอาจจะนำทรัพยากรดังกล่าวไปใช้อย่างอื่นได้หลายอย่าง เพื่อผลิตสินค้าต่างๆ เป็นเวลาต่อเนื่องกันและแจกจ่ายสินค้าเหล่านั้นให้แก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มชนในสังคม เพื่อการบริโภคทั้งในปัจจุบันและอนาคต⁵⁴

ส่วนเศรษฐศาสตร์ตามที่สนะของ ธรรมบุญ โสภารัตน์ หมายถึง การจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและกระจายสินค้า และการบริการให้เกิดความเป็นธรรมสูงสุด ... เมื่อทรัพยากรหรือสินค้าและการบริการมีไม่เพียงพอกับความต้องการของมนุษย์ ย่อมเกิดการหายากหรือขาดแคลน เมื่อขาดแคลนจึงจำเป็นต้องดำเนินการผลิตให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการผสมปัจจัยการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เหมาะสมก่อนนำไปสนองตอบความต้องการของมนุษย์⁵⁵ นอกจากนั้นยังมีผู้ให้คำนิยามอื่นๆ อีก เช่น เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่จัดการเกี่ยวกับความสุขทางวัตถุของมนุษย์ ศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคง ศึกษาว่ามนุษย์จะจัดการวางแผนการผลิตและการบริโภคอย่างไร ศึกษาการจัดการสวัสดิการทางเศรษฐกิจ และศึกษาถึงการประกอบธุรกิจ การหาเลี้ยงชีพ และการดำรงชีพ เป็นต้น โดยวิชาเศรษฐศาสตร์นี้มีคำสำคัญอยู่ 3 คำได้แก่⁵⁶

- ทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อก่อให้เกิดเป็นสินค้าและบริการ และในทางเศรษฐศาสตร์จะเรียกว่า ปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน ทุน และผู้ประกอบการ

- สินค้าและบริการคือ สิ่งที่มาตอบสนองความต้องการของมนุษย์มี 2 ประเภทได้แก่ (1) ทรัพย์เสรีหรือสิ่งที่ได้เปล่า เช่น น้ำในแม่น้ำลำคลอง อากาศที่เราใช้หายใจ และแสงแดด เป็นต้น (2) เศรษฐทรัพย์หรือสิ่งที่สินค้าและบริการทางเศรษฐกิจ เช่น บ้าน

⁵³ จินตนา พนพิไลวรรณ และ บุญธรรม ราชรักษ์. 2548. เศรษฐศาสตร์มหภาค. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 1-2.

⁵⁴ Samuelson, A. Pual. 1973. Economics. (New York : Mc Grew Books), หน้า 3.

⁵⁵ ธรรมบุญ โสภารัตน์. 2529. หลักเศรษฐศาสตร์. (กรุงเทพฯ : สัมพันธ์พานิช), หน้า 4 และหน้า 9.

⁵⁶ อนุสรณ์ สรพรหม. 2545. เศรษฐศาสตร์. (กรุงเทพฯ : สกายบุ๊กส์), หน้า 2-3.

รถยนต์ อาหาร เสื้อผ้า เป็นต้น นอกจากนั้นเศรษฐทรัพย์ยังแบ่งออกเป็น (1) สินค้าสำหรับผู้บริโภค เช่น บ้าน รถยนต์ อาหาร เสื้อผ้า และเครื่องจักร (2) และสินค้าสำหรับผู้ผลิต เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน ผู้ประกอบการ และสินค้าประเภททุน เป็นต้น

- ความต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ความต้องการของมนุษย์ที่จะได้สินค้าและบริการมาในรูปแบบต่างๆ ความต้องการดังกล่าวเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ทางเศรษฐกิจ

2) ชนิดของเศรษฐศาสตร์⁵⁷ นักเศรษฐศาสตร์ได้แบ่งเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันออกเป็น (1) เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream economics) ได้แก่ เศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิก (Classical Economics) เศรษฐศาสตร์ของเคนส์ (Keynesian Economics) เศรษฐศาสตร์คลาสสิกสมัยใหม่ (Neoclassical Economics) เศรษฐศาสตร์จุลภาค (Microeconomics) และเศรษฐศาสตร์มหภาค (Macroeconomics) (2) เศรษฐศาสตร์ทางเลือก (Heterodox Economics) ได้แก่ เศรษฐศาสตร์แนวมาร์กซ์ (Post Keynesian Economics) เศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economics) เศรษฐศาสตร์สถาบันแนววิวัฒนาการ (Evolutionary Institutional Economics) เศรษฐศาสตร์สถาบันแนวใหม่ (New Institutional Economics) เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม (Behavioral Economics) เศรษฐศาสตร์เชิงทดลอง (Experimental Economics) เศรษฐศาสตร์แนวสตรีศึกษา (Feminist Economics) และเศรษฐศาสตร์สังคม (Social Economics)

เศรษฐศาสตร์จุลภาคและเศรษฐศาสตร์มหภาคคือ เศรษฐศาสตร์ที่นิยมศึกษากันมากที่สุด กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์จุลภาค (Microeconomics)⁵⁸ เป็นการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับหน่วย (Unit) หรือระดับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือ หน่วยงานการผลิตแต่ละกลุ่มหน่วยใดหน่วยหนึ่ง หรือ เฉพาะบุคคล หรือ หน่วยงานการผลิต (Firms) ซึ่งแต่ละกลุ่มเกี่ยวกับส่วนย่อยๆ ของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ครัวเรือน ธุรกิจ และรัฐบาล เศรษฐศาสตร์จุลภาคจะช่วยให้เข้าใจบทบาทและพฤติกรรมของแต่ละคนท่ามกลางระบบเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริโภค ผู้ผลิต คนกลาง และเจ้าของปัจจัยการผลิต เมื่อเข้าใจปัญหาเศรษฐกิจของหน่วยเศรษฐกิจระดับบุคคลจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาระดับจุลภาคได้⁵⁹

⁵⁷ อ่านเพิ่มเติมจากเว็บไซต์ www.wikipedia.org [2007 Jan 15].

⁵⁸ Microeconomics มาจาก Mikros แปลว่า เล็ก ส่วน Macroeconomics มาจากคำว่า Makros แปลว่า ใหญ่

⁵⁹ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ ชรรมนูญ โสภารัตน์. 2529. หลักเศรษฐศาสตร์. (กรุงเทพฯ : สัมพันธ์พานิช), หน้า 15.

ส่วนเศรษฐศาสตร์มหภาค (Macroeconomics) เป็นการศึกษาถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนรวม เช่น ผลิตรวมของประเทศ การจ้างงาน การเงินและการธนาคาร การพัฒนาประเทศ การค้าระหว่างประเทศ และอัตราดอกเบี้ย ซึ่งทั้งหมดเป็นปัญหาที่กว้างขวางกว่าเศรษฐศาสตร์จุลภาค เพราะไม่ได้กระทบเพียงหน่วยธุรกิจเท่านั้น แต่จะกระทบถึงระดับบุคคล หน่วยการผลิต อุตสาหกรรมทั้งหมด และเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ดังนั้นเศรษฐศาสตร์มหภาคจึงมุ่งเน้นที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเบื้องต้นหรือค่า GNP⁶⁰ เศรษฐศาสตร์มหภาคช่วยให้เข้าใจในหน่วยเศรษฐกิจส่วนรวม โดยเฉพาะเศรษฐกิจระดับชาติ และช่วยทำให้ระบบเศรษฐกิจดำเนินต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ และดำเนินไปอย่างมีเสถียรภาพ

3) วิธีศึกษา โดยวิธีการที่นิยมใช้ในการศึกษาเศรษฐศาสตร์ได้แก่⁶¹

- พิสูจน์กฎหรือทฤษฎีที่มีผู้คิดขึ้น วิเคราะห์ และหาเหตุผลอื่นๆว่า กฎหรือทฤษฎีนั้นยังถูกต้องหรือไม่ โดยอาศัยวิธีการเชิงอุปมาน (Inductive Method)⁶² หากพบว่าไม่เป็นจริงจะมีการเปลี่ยนแปลงกฎหรือทฤษฎีนั้นให้ถูกต้องต่อไป เพื่อนักเศรษฐศาสตร์จะได้นำเอากฎหรือทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบไปใช้ในการอ้างอิงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกของความเป็นจริงได้

- ตั้งสมมติฐานและหาเหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในทางเศรษฐศาสตร์ โดยอาศัยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และวิธีการเชิงอนุมาน (Deductive Method) อย่างมีเหตุมีผลอันควร และทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ที่ถูกนำมาตั้งเป็นสมมติฐานว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างน้อยมีนัยสำคัญไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ โดยอาศัยวิธีการทางสถิติเข้าช่วย เมื่อทดสอบว่าตัวแปรดังกล่าวสัมพันธ์กันจริงอยู่ในระดับที่น่าเชื่อถือก็จะถูกตั้งเป็นกฎหรือทฤษฎีขึ้น

⁶⁰ Gross National Product หมายถึง ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ หรือมาตรวัดผลผลิตทางเศรษฐกิจภายในแต่ละดินแดนในเชิงของทุนการคลัง และในช่วงเวลาหนึ่ง ผลิตภัณฑ์มวลรวมเป็นหนึ่งในมาตรวัดรายรับและผลผลิตของประเทศนั้นๆ

⁶¹ อนุสรณ์ สรพรหม. 2545. เศรษฐศาสตร์. (กรุงเทพฯ : สกายบุ๊กส์), หน้า 6.

⁶² อุปสงค์ (Demand) หมายถึง ปริมาณสินค้าหรือบริการชนิดใดชนิดหนึ่งที่ผู้บริโภคต้องการซื้อ ณ ระดับราคาต่างๆ กันของสินค้า หรือบริการนั้นภายในระยะเวลาที่กำหนด ส่วนอุปทาน (Supply) หมายถึง ปริมาณสินค้าหรือบริการชนิดหนึ่งที่ผู้ผลิตต้องการขาย ณ ระดับราคาต่างๆ กันของสินค้าหรือบริการนั้นภายในระยะเวลาที่กำหนด

3.1.2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจคือ การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ หรือ ศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและเหตุการณ์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นดังนี้

1) ยุคก่อนนครรัฐกรีก (Greek City States) ประมาณก่อน 800 ปีก่อน คริสตกาลจะมีนักสอนศาสนาเป็นบุคคลชั้นนำสังคมในเรื่องจริยธรรม คุณธรรม และการยอมรับ กฎธรรมชาติ ส่วนในด้านวิถีการดำเนินชีวิตจะมีหัวหน้าเผ่า หรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำและ จะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ดังนั้นเป็นระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และสนองตอบความต้องการระดับสังคมเผ่า โดยเศรษฐกิจของสังคมเผ่าได้แก่ (1) ที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เป็นของส่วนรวมและใช้ร่วมกัน (2) มีการแบ่งงานหรือแบ่งหน้าที่กันทำงาน (3) ยังไม่มีการค้าหรือการแลกเปลี่ยน

ต่อมาเมื่อปริมาณคนมากขึ้น ความต้องการมากขึ้น สภาพสังคมที่เรียบง่าย กลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนและหลายหลาก ทฤษฎีทางสังคมเผ่าและเศรษฐศาสตร์จึงถือกำเนิด ขึ้นมา (ถูกเรียกในเวลาต่อมาว่าการเปลี่ยนถ่ายทางเศรษฐกิจ หรือ Economic Transformation) ค่านิยมสังคมแบบใหม่จึงเข้ามาแทนที่สังคมแบบเก่ากล่าวคือ (1) ที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เป็น ของเอกชน ส่วนการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการค้า (2) ความต้องการครอบครองทรัพย์สินมากขึ้น ตามอำนาจและอิทธิพลของแต่ละคน (3) เกิดการแบ่งชนชั้นทางสังคมและมีการสืบสอด กรรมสิทธิ์โดยทายาทต่อกันมา

หลังจากนั้นแนวคิดและคำสอนของกลุ่ม Semitism จึงเข้ามาแทนที่แนวคิดแบบ สังคมชนเผ่าและเริ่มมีอิทธิพลด้านเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น การจำกัดสิทธิและการถือครองที่ดินหรือ ทรัพย์สินจนทำให้ระบบเศรษฐกิจและชีวิตความอยู่ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตแบบ พอเพียงเป็นการผลิตเพื่อธุรกิจ และเริ่มติดต่อทำการค้าขายระหว่างประเทศ⁶³ ต่อมาเมื่อประเทศ ถูกปกครองด้วยระบบราชาธิปไตยของชาวฮิบรู สังคมดังกล่าวตกอยู่ภายใต้บทบาทและการชี้นำ ของกษัตริย์ สังคมจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้ง การเอารัศเอาเปรียบ การขูดรีดด้วยดอกเบี้ย มีการ ชื้อขายทาสอย่างเสรี บุคคลที่เกิดมาจากชนชั้นต่ำไม่มีสิทธิใดๆ การแบ่งชนชั้นจะถือเอาที่ดินและ ทรัพย์สินเป็นเกณฑ์ ระบบการค้าถูกผูกขาดโดยกษัตริย์

⁶³ ญาดา ประภาพันท์. 2524. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 1.

โครงสร้างสังคมดังกล่าวได้นำความทุกข์ยากมาสู่ประชาชน และก่อให้เกิดกลุ่มนักสอนศาสนาอนกริต (The Prophetic Revolts) ต่อต้าน พวกเขาไม่ยอมรับสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวและเรียกร้องให้ยึดหลักจริยธรรม เมตตา และยุติธรรม แต่แนวคิดของนักสอนศาสนาไม่สามารถยับยั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ระบบทาสขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดสถาบันนายทุน เงินกู้ นายทุนที่ดิน และสถาบันชนชั้นต่ำ การผลิตขยายตัวเกินความต้องการ

2) ยุคนครรัฐกรีก (Greek City States) หรือเรียกว่า ยุคเฮเลน (The Hellenic Period) เป็นยุคที่แต่ละรัฐในนครกรีกมีอธิปไตยเป็นของตนเองแต่เป็นพันธมิตรกัน สังคมเผ่าถูกแทนที่โดยสังคมที่แบ่งชนชั้น อำนาจอกรปกครองจึงเป็นของพวกขุนนางศักดินา มีการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) มีสภาประชาชน (Popular Assembly) ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของชนชั้นสูงและมีการสืบทอดอำนาจของทายาทชั้นปกครอง ชนชั้นพ่อค้ามีอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้นจนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ต่างฝ่ายต่างหาแนวร่วมมาสนับสนุน ชนชั้นที่ต่ำต้อยและยากจนที่สุดคือชาวนา การผลิตเพื่อพอกินพอใช้เปลี่ยนเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ มีการค้าขายทางทะเล และเริ่มใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน แม้จะมีการนำธรรมเนียมของ Solon มาใช้⁶⁴ เช่น ห้ามยึดลูกหนี้ที่ไม่มีเงินชำระหนี้มาเป็นทาส แต่ก็ยังไม่มีข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย ซึ่งทำสังคมเต็มไปด้วยระบบดอกเบี้ยและหนี้สิน จนเกิดการเรียกร้องให้สภาประชาชนในยุคนครรัฐเอเธนส์เรื่องอำนาจจำกัดสิทธิในการถือครองที่ดินและทรัพย์สิน

ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงที่ยาวนานได้เกิดนักปรัชญาทางสังคมและการเมืองหลายคนหลายกลุ่ม เช่น Socrates Sophists และ Cynics และนักปรัชญาทางโครงสร้างสังคมได้แก่ Plato และผู้วางรากฐานหรือแนวคิดเศรษฐศาสตร์ยุคกรีกได้แก่ Aristotle⁶⁵

⁶⁴ Solon มีชีวิตอยู่ช่วง 638 - 558 ก่อน ค.ศ. เขาคือผู้ออกกฎหมายเพื่อใช้แก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในเอเธนส์มาตั้งแต่ปี 750-600 ก่อนคริสตกาล โดยแบ่งออกเป็น 1) กฎหมายเอกชน 2) กฎหมายอาญา 3) กฎหมายว่าด้วยกระบวนการวิธี จนถูกเรียกว่ากฎหมายของ Solon

⁶⁵ Plato มีชีวิตอยู่ช่วง 427 - 347 ปี ค.ศ. เป็นนักปรัชญาชาวกรีกโบราณที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อแนวคิดตะวันตก เขาเป็นลูกศิษย์ของโสเครตีสที่เรียกว่า Dialogues เป็นอาจารย์ของอริสโตเติลและเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนชื่อว่า Academy ในกรุงเอเธนส์ เขาเขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น The Republic ที่กล่าวถึงการปกครองที่ดีคือ การให้ผู้ที่มีความดีปัญญาเป็นผู้ปกครอง มีประชาชนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กรรมกรเป็นผู้สร้างผลผลิตที่จำเป็นแก่ชีวิต มีนักรบไว้ป้องกันชาติ และมีนักปรัชญาปกครองความต้องการของประชาชน

ส่วน Aristotle เกิดเมื่อประมาณ 384 หรือ 383 ปีก่อนคริสตกาลที่เมืองสตากิรา (Stagira) ในแคว้นมาเซโดเนีย (Macedonia) ซึ่งเป็นแคว้นที่แห้งแล้งทางตอนเหนือสุดของทะเลเอเจียน (Aegean Sea) ของประเทศกรีก เป็นบุตรชายของ Nicomachus ซึ่งเป็นแพทย์ประจำอยู่ที่เมืองสตาราเกีย และเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระเจ้าอามินตัสที่ 2 (King Amyntas II) แห่งมาเซโดเนีย เมื่อเขาอายุได้ 18 ปีได้เดินทางไปศึกษา

3) ยุคกลางหรือยุคมืด (The Middle Ages) คือช่วงศตวรรษที่ 5 ถึงกลางศตวรรษที่ 15 ถือเป็นยุคมืด เพราะสังคมเต็มไปด้วยความป่าเถื่อน การขูดรีด การเอารัดเอาเปรียบ และไร้อารยธรรมมากที่สุดแม้จะมีกฎหมายของนักบวชคริสต์ (The Canonist Law) ซึ่งเป็นกฎหมายเทวะ (Divine Authority)ต่อต้านเรื่องดอกเบี้ยและการสะสมความมั่งคั่ง

ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและมีความรักสามัคคีของคนในชาติ จึงทำให้โรมันสามารถสร้างแสนยานุภาพทางทหารได้อย่างเข้มแข็งและเกรียงไกร จนกลายเป็นจักรวรรดิโรมัน และการเป็นจักรวรรดิโรมันทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจตามมา เช่น ค่าใช้จ่ายที่เลี้ยงดูกองทัพถือเป็นปัญหาใหญ่ที่สุด ซึ่งรัฐบาลหาทางออกโดยการเพิ่มการจัดเก็บภาษีจากชาวนาและอาชีพเกษตรกรอื่นๆ ดังนั้นประชาชนทุกคนจึงต้องทำงานหนักขึ้น แต่ชีวิตความเป็นอยู่กลับยากจนลงที่ดินขนาดใหญ่เป็นของชนชั้นสูง พวกนายทุน และพ่อค้า

หลังสงคราม Punic ระหว่างโรมันกับพวกคาร์เธจ (Carthage) ชนชั้นต่างๆได้รับผลประโยชน์มากขึ้นและถือเป็นยุคชนชั้นศักดินา ขุนศึก และขุนนาง จนทำให้เกิดการผลิตบนผืนดินขนาดใหญ่ มีการใช้แรงงานในการผลิตจำนวนมาก และเจ้าของที่ดินมีกรรมสิทธิ์อย่างเต็มที่เหนือที่ดินที่ครอบครอง ดังนั้นสังคมยุคกลางจึงมีเสาหลักทางเศรษฐกิจ 2 ทางคือ (1) ชนชั้นขุนศึก ศักดินา (Latifundia) ครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ หรือได้ที่มาจากกษัตริย์พระราชทานที่ดินให้ (Landlord) หรือเข้าครอบครองโดยการรุกราน (2) ชนชั้นทาสติดดิน (Serf) คือพวกที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง จึงต้องอาศัยที่ดินของพวกศักดินาทำมาหากินและไม่ได้รับอนุญาตให้ออกจากผืนดิน จนกระทั่งเกิดการแย่งชิงอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างชนชั้นผู้ดี (Patricians) ได้แก่ กลุ่มผู้ดีมีสกุล มีความมั่งคั่งร่ำรวย สกกุลเดียวกัน หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจเหนือสมาชิกของครอบครัว กับชนชั้นรากหญ้า (Plebeians) หรือสามัญชน ได้แก่ ชาวนา พ่อค้าช่างฝีมือ และอื่นๆที่แทบจะไม่มีอำนาจหรือสิทธิทางการเมืองและสังคมยกเว้นสิทธิที่ปรากฏในสภารายฎ การแย่งชิงอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างชนชั้นผู้ดีกับชนชั้นรากหญ้าทำให้จักรวรรดิโรมันอ่อนแอ ถูกโจมตี และล่มสลาย

4) ยุคคริสต์จักรและกฎหมายบาทหลวง หลังจักรวรรดิโรมันล่มสลาย คริสตจักร กลายเป็นโครงสร้างหลักทางเศรษฐกิจที่สำคัญของสังคมยุคกลาง และกลายเป็นสถาบันศักดินาที่ครอบครองที่ดินมากที่สุดของขุนนางศักดินาทั้งหมด รวมทั้งยังกลายเป็นองค์กรที่ครอบงำอำนาจทางโลกและทางวิญญาณภายใต้การบริหารงานจัดการของคณะบาทหลวง ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มาจาก Aristotle โดยเชื่อว่า เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการ

ต่อกับ เพลโต ในกรุงเอเธนส์ ประมาณ 20 ปี เมื่อเพลโตสิ้นชีวิตในปี 347 ปีก่อนคริสต์ศักราช อริสโตเติลจึงเดินทางไปรับตำแหน่งเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ในปี 343 - 342 ก่อนคริสต์ศักราช

จัดการบ้านเรือน เป็นศาสตร์ที่เป็นธรรมชาติ ส่วนเศรษฐศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องอุปทานเป็นศาสตร์ที่แสวงหาเงินหรือทำเงิน

เศรษฐศาสตร์ตามทัศนะบาทหลวงหรือกฎหมายเทวะ มีเนื้อหาหรือโครงร่างกฎหมายที่เป็นกฎหมายด้านศีลธรรมไม่ใช่กฎหมายที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถเห็นได้จากข้อห้ามเรื่องการชู้ตริคด้วยดอกเบี๊ยะ ห้ามสะสมความมั่งคั่ง ห้ามขายสินค้าเกินราคากำหนด ห้ามกักตุนสินค้า หรือขึ้นและลดราคาสินค้าเพื่อขายตัดหน้าคนอื่น มีการจำกัดการถือครองทรัพย์สินของเอกชน และมีการนำราคาที่ยุติธรรมมาควบคุมการค้า

5) **ยุคลัทธิพาณิชย์นิยม (Mercantilism)** เริ่มก่อตัวขึ้นในยุโรปตะวันตกราวศตวรรษที่ 15 และเป็นที่แพร่หลายไปทั่วยุโรปในตอนปลายศตวรรษที่ 17⁶⁶ เมื่อคริสตจักรเข้ามามีอำนาจมีอิทธิพลและทำลายระบบเศรษฐกิจศักดินา (Feudal Economy) ลัทธิผลประโยชน์ส่วนตัว (Particularism) และอำนาจส่วนกลางของฝ่ายศาสนจักร โครงสร้างเศรษฐกิจของยุคกลางจึงถูกกลืนไปและเกิดการเปลี่ยนถ่ายจากสังคมศักดินาสู่สังคมพาณิชย์นิยม (Mercantilism) โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าของราชชาติมหาอำนาจที่มั่งคั่งและยิ่งใหญ่ได้แก่ การค้นพบเส้นทางเดินเรือและโลกใหม่ การประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ที่นำไปสู่การเชื่อมสัมพันธ์ทางความคิดระหว่างนักปราชญ์ และเน้นส่งสินค้าออกมากกว่าส่งสินค้าเข้าประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษที่มุ่งการค้าระหว่างประเทศให้ได้เปรียบด้านการเงิน โดยการซื้อวัตถุดิบจากประเทศต่างๆ ในราคาที่ถูกลงและนำมาผลิตเพื่อส่งออกต่างประเทศในราคาที่สูงกว่า ทำให้อังกฤษมีทองคำไหลเข้าประเทศมากที่สุดที่สุดในศตวรรษที่ 18

เมื่อประชากรมากขึ้นและมีการต้องการอาหารเพิ่มขึ้น ทำให้กลุ่มขุนนางและพวกศักดินาฉวยโอกาสทำการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น โดยเฉพาะหลังการปฏิวัติการค้าและปรับรูปแบบองค์การผลิต พวกพ่อค้านายทุนสามารถเข้าครอบงำกระบวนการผลิตได้เกือบทั้งหมดโดยวิธีการรับสิทธิผูกขาดการค้า และตัดตอนเพื่อขยายโรงงานหัตถอุตสาหกรรมและสร้างผลกำไร โดยให้ *งานไปทำแล้วได้ผลผลิตมา* โดยมีบริษัทร่วมทุนนิยมขนาดใหญ่ของอังกฤษได้สิทธิผูกขาดการค้าระหว่างประเทศในภูมิภาคต่างๆของโลกในช่วงศตวรรษที่ 16 และ 17 ได้แก่ The Merchant Adventurers, The Eastland Company และบริษัท The East India Company เป็นต้น และบุคคลสนับสนุนแนวคิดแบบพาณิชย์นิยมมีหลายท่าน เช่น Carolus Molinance, Thomas Wilson, Jean Bodin, John Hales, Gerald Malyne และ Thomas Mun

⁶⁶ ญาดา ประภาพันธุ์. 2524. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 1.

นโยบายที่สำคัญชัดเจนที่สุดของลัทธิพาณิชย์นิยมคือ การสร้างความเข้มแข็งแก่อำนาจของอาณาจักรเพื่อผลกำไรทางการค้าและผลประโยชน์ของชาติ โดยอาศัยอำนาจของรัฐเข้ามาดูแลกำกับควบคุม (Regulation) จำกัดการค้าโดยการผูกขาด (Monopoly) และการปกป้องการค้า (Trade Protection) เช่น การตั้งกำแพงภาษีสินค้านำเข้า การจำกัดโควตานำเข้า และการควบคุมคุณภาพสินค้า

ลัทธิพาณิชย์นิยมได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 18 และเริ่มเสื่อมความนิยมลงเนื่องจาก (1) การเปลี่ยนแนวคิดเรื่องโภคทรัพย์ โดยบรรดานักคิดไม่เชื่อว่า ทองคำ จะเป็นความมั่งคั่งได้ แต่คิดว่าสินค้าต่างหากที่เป็นโภคทรัพย์ กล่าวคือให้นับการผลิตมากกว่าการค้า เพราะการผลิตจะทำให้เกิดการกินคืออยู่ดี บุคคลที่มีแนวคิดดังกล่าวได้แก่ William Petty, David Hume, John Low, Richard Cantillon และ John Locke เป็นต้น (2) การสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวของดุลการค้า หรือ การไหลเวียนของทองคำแท่ง โดย David Hume มีความเห็นว่า ประเทศไม่จำเป็นต้องมีดุลการค้าที่เกินดุลเสมอไป การปล่อยให้กลไกทางการค้าปรับตัวของมันเองจะดีกว่าการพยายามตั้งข้อจำกัดต่างๆ⁶⁷

ลัทธิธรรมชาตินิยม (Physiocracy) ช่วงศตวรรษที่ 17-18 อิทธิพลของลัทธิพาณิชย์นิยมก่อให้เกิดแนวคิดลัทธิธรรมชาตินิยมในประเทศฝรั่งเศส โดยเชื่อว่า ทุกสิ่งในโลกไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสังคมมนุษย์จะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ การปกครองที่จะทำให้เกิดผลดีและเกิดความเจริญนั้นประเทศชาติ จะต้องยึดกฎเกณฑ์ธรรมชาติเป็นที่ตั้งและที่ดินเท่านั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความมั่งคั่ง⁶⁸ ลัทธิดังกล่าวสนใจผลิตผลจากทองคำหรือโลหะมีค่าอื่นๆ และให้ความสำคัญกับ Laissez Faire, Laissez Passer (ปล่อยให้ทำไปหรือปล่อยให้ผ่านไป) การมีเสรีภาพทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ และการไม่มีการกีดกันหรือปกป้องการค้าระหว่างประเทศและเป็นลัทธิแรกที่มองปัญหาเศรษฐกิจแบบมหภาค โดยวิชาเศรษฐศาสตร์จะต้องศึกษาโดยรวมทั้งหมดและจะแบ่งเป็นภาคหรือเป็นส่วนไม่ได้ เช่นเดียวกับให้ความสำคัญต่อการผลิต (Production) มากกว่าการค้าหรือการแลกเปลี่ยน (Exchange) แสวงหาผลผลิตส่วนเกินหรือผลผลิตได้สุทธิ (Net Production) และใช้ตารางหรือเศรษฐกิจของ Francois Quesnay เป็นการวิเคราะห์กระแสไหลหมุนเวียนของผลผลิตส่วนเกินหรือผลผลิตได้สุทธิ

นักธรรมชาตินิยมจะแบ่งแรงงานคนออกเป็น 2 ประเภทคือ (1) แรงงานที่ก่อให้เกิดประสิทธิผลการผลิต (2) และแรงงานที่ไม่ก่อให้เกิดประสิทธิผลการผลิต การแบ่งดังกล่าวทำให้สังคมแตกออกเป็น 3 จำพวกคือ (1) พวกประกอบกรรมกรรม (2) พวกประกอบ

⁶⁷ ญาดา ประภาพันธ์. 2524. ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 3.

⁶⁸ เดช กาญจนางกูร. 2539. เศรษฐศาสตร์จุลภาคเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : โอเอสพรีนติ้งเฮาส์), หน้า 5.

อุตสาหกรรม ได้แก่ พ่อค้า นักอุตสาหกรรม ช่างฝีมือ และแรงงานอื่นๆที่มีใช้กสิกร (3) และพวกไม่ประกอบกิจการใดๆ เช่น ชนชั้นขุนศึก ขุนนางศักดินา พวกเจ้าของที่ดิน⁶⁹ ลัทธินี้มีอิทธิพลในฝรั่งเศสไม่นานนักจึงหมดความสำคัญลง เพราะแนวคิดดังกล่าวยังขาดเหตุผลและข้อเท็จจริงที่จะมาสนับสนุนให้เห็นจริงได้ ตลอดจนปัญหาการแบ่งชนชั้นและความไม่เสมอภาคในสังคมมนุษย์

6) ยุคการสถาปนาเศรษฐศาสตร์การเมือง (The Founders of Political Economy) ช่วงศตวรรษที่ 17-18 ปรัชญาทางเศรษฐศาสตร์เน้นความก้าวหน้า โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากนักปรัชญาชาวอังกฤษและฝรั่งเศส เช่น แนวคิดของ Niccolo Machiavelli ที่มีความเห็นว่า การมีคุณธรรมท่ามกลางหมู่คนที่ปราศจากคุณธรรมจะนำมาซึ่งความหายนะ ผู้นำที่ชาญฉลาดจะต้องไม่คำนึงถึงคุณธรรมและบาปแต่ต้องคำนึงถึงความจำเป็นที่ต้องมาก่อน, แนวคิดของ Jean Bodin ที่ให้ความสำคัญต่ออำนาจฝ่ายอาณาจักรมากกว่าศาสนจักร, แนวคิดของ Sir Francis Bacon ที่ว่า ศาสนาคือเครื่องมือของรัฐที่เข้มแข็ง สถาบันกษัตริย์คือสถาบันระบอบชาติ การเชื่อฟังกษัตริย์จึงเป็นเรื่องธรรมชาติ และจะต้องวางรากฐานด้านปรัชญาที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น, Thomas Hobbes สนับสนุนการปกครองระบอบกษัตริย์และหลักเทวสิทธิหรือโองการพระเจ้าคือ หลักใช้เกี่ยวกับสวรรค์ ส่วนบนโลกผู้ปกครองต้องเป็นองค์อธิปัตย์, Jean Bodin เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนมากกว่าพระเจ้าและส่งเสริมให้ปฏิบัติตามความจริงของสังคมมากกว่าคำสอน หรือบัญญัติศาสนา ส่วน John Locke⁷⁰ ได้พยายามผสมผสานแนวคิดปรัชญาของลัทธิ Stoics

แนวคิดดังกล่าวล้วนมีแนวโน้มแยกศีลธรรมออกจากระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปรัชญาและอิทธิพลแนวคิดต่างๆของ John Locke ถือเป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิเสรีนิยมหรือ Liberalism ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่าลัทธิทุนนิยมหรือ Capitalism⁷¹ ยุคแรกๆโดยเปิดโอกาส

⁶⁹ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ ญาณดา ประภาพันธ์. 2524. ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 5.

⁷⁰ John Locke เกิด 29 สิงหาคม พ.ศ. 2175-28 ตุลาคม พ.ศ. 2247 เป็นนักปรัชญา ชาวอังกฤษศตวรรษที่ 17 ความสนใจหลักของเขาคือสังคมและทฤษฎีของความรู้ แนวคิดของล็อกที่เกี่ยวกับผู้ปกครองที่ได้รับการยอมรับจากผู้ปกครอง และสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ที่เขาอธิบายว่าประกอบไปด้วย ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินนั้น มีอิทธิพลอย่างมากต่อพัฒนาการทางปรัชญาการเมือง แนวคิดของเขาเป็นพื้นฐานของกฎหมายและรัฐบาลอเมริกัน ซึ่งผู้บุกเบิกได้ใช้มันเป็นเหตุผลของการปฏิวัติ เขามักถูกนำไปเปรียบเทียบกับโทมัส ฮอบส์ เสมอ

⁷¹ คำว่า ทุนนิยมหมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่ทุนและที่ดินเป็นสมบัติส่วนบุคคล การตัดสินใจทางเศรษฐกิจเป็นกิจกรรมส่วนบุคคลไม่ใช่การควบคุมบริหาร โดยรัฐและตลาดเสรีหรือเกือบเสรีจะเป็นตัวกำหนดราคา ควบคุมและระบุทิศทางการผลิต รวมถึงเป็นที่สร้างรายรับ

ให้มีการแข่งขันกันทางการค้าอย่างเสรี และปล่อยให้การผลิตในภาคอุตสาหกรรมขยายตัวไปเรื่อยๆ และลดอำนาจผูกขาดทางการค้าให้เหลือน้อยลงจนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม⁷² ในต้นศตวรรษที่ 18 โดยการเริ่มต้นของยุคอุตสาหกรรมใหม่ นวัตกรรมการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตที่ก้าวหน้า ได้ทำลายโครงสร้างหลักการของทุนนิยมพาณิชย์ลงอย่างสิ้นเชิง และเข้ามาแทนที่การค้าแบบพาณิชย์นิยมอย่างเต็มตัว จนเป็นที่มาของการสถาปนาเศรษฐศาสตร์การเมือง และแยกการค้าออกจากภาคศีลธรรมและศาสนาอย่างสิ้นเชิงในเวลาต่อมา

7) **ลัทธิคลาสสิก (Classic School)** ช่วง ค.ศ. 1723-1790 เกิดบุคคลสำคัญในประเทศอังกฤษคือ Adam Smith และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้วางรากฐานวิชาเศรษฐศาสตร์ เมื่อหนังสือของเขาชื่อ An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations ได้ถูกตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1776 เศรษฐศาสตร์จึงถูกแยกเป็นวิชาเอกเทศ โดยมีเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นด้านวิเคราะห์เหตุผลของปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจจนถึงปัจจุบัน⁷³ ผลงานนี้ทำให้เกิดสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และให้เหตุผลทางวิชาการที่รองรับการค้าเสรีและระบอบทุนนิยม

Adam Smith มีความเห็นต่างจากกลุ่มพาณิชย์นิยมคือ หากรัฐไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเอกชน โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ ก็จะเป็นแรงกระตุ้นให้ผลผลิตของประชาชาติสูงขึ้น หรือหากปล่อยให้ประชาชนมีอิสระในการบริโภค การผลิต การบริการ ภายใต้กรอบกฎหมายและจริยธรรมซึ่งเรียกว่าเศรษฐกิจเสรี (Laissez Faire) ก็จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองได้⁷⁴ Adam Smith เชื่อว่า ความมั่งคั่งและความร่ำรวยของประเทศชาติจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยกำลังผลิตของประเทศมิใช่อยู่ที่การค้าขาย และความมั่งคั่งดังกล่าวสามารถวัดได้จากปริมาณและคุณภาพของแรงงาน มิใช่วัดจากการสะสม

⁷² การปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18-19 (พ.ศ. 2293-2393) โดยเริ่มในประเทศอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมที่มีเมืองขึ้นรองรับผลิตภัณฑ์อยู่ทั่วโลก เริ่มจากการประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำขึ้นมาใช้ในการปั่นและทอผ้าฝ้าย และทอผ้าขนสัตว์ ทำให้ชุมชนเมืองเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งจากการอพยพของแรงงานจากชนบทและผลักดันให้เกิดการขยายตัวของแรงงานอย่างมหาศาล ประสิทธิภาพการผลิตและผลผลิตที่มากมายมหาศาลและการก้าวกระโดดทางเทคโนโลยีอย่างมหาศาล รวมทั้งระบบโรงงานและขั้นตอนการผลิตและการจัดการแบบใหม่ ปรากฏการณ์ต่างๆ ดังกล่าวทำให้เมืองต่างๆ ในอังกฤษกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่เริ่มแออัด ก่อนนำความเจริญก้าวหน้าแผ่ขยายไปสู่ยุโรปตะวันตกและทวีปอเมริกาเหนือ และส่งผลกระทบต่อทั่วโลกในที่สุด นอกจากอุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าก็เกิดขึ้น ซึ่งแม้จะขยายตัวช้ากว่าแต่ได้กลายเป็นตัวสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุคที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2373 เป็นต้นมา

⁷³ เดช กาญจนางกูร. 2539. เศรษฐศาสตร์จุลภาคเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์), หน้า 6.

⁷⁴ อุทัยวรรณ จริงจิต. 2538. เศรษฐศาสตร์ทั่วไป. (กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต), หน้า 4.

ทองคำหรือวัตถุอย่างอื่นที่พวกพาณิชย์เชื่อถือกัน การที่แรงงานจะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพนั้นย่อมเกิดจากการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่กันทำตามความถนัดและความสามารถ และประเทศใดที่มีแรงงานเป็นฝ่ายผลิตมากกว่า ประเทศนั้นจะมีสินค้าเหลือจากการบริโภคเป็นการออมซึ่งก่อให้เกิดการสะสมทุนของประเทศ แนวคิดของเขาถูกเรียกในเวลาต่อมาว่า นโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยม และเป็นที่มาของลัทธิคลาสสิกก่อนจะกลายเป็นลัทธิทุนนิยมในเวลาต่อมา โดยแนวคิดส่วนใหญ่ได้มาจากลัทธิธรรมชาตินิยมในฝรั่งเศส ดังนั้นจึงถือเป็นลัทธิที่อยู่ระหว่างแนวคิดพาณิชย์นิยมกับธรรมชาตินิยม

สำนักคลาสสิกใช้วิธีการศึกษาเศรษฐศาสตร์แบบอนุมาน⁷⁵ (Deductive Method) อย่างมีเหตุมีผลอันควร เน้นทางด้านอุปทาน (Supply) มากกว่าอุปสงค์ (Demand) ส่งเสริมให้มีการแข่งขันอย่างเสรี และเชื่อในเรื่องมือที่มองไม่เห็น (Invisible Hand)⁷⁶ ว่าสามารถเข้ามาจัดการหรือปรับประคับประคองให้เศรษฐกิจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ นักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญคือ Adam Smith, Thomas Robert Malthus, David Ricardo และ John Stuart Mill.

8) ลัทธิสังคมนิยม (Socialism) กลางศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 เป็นยุคของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศยุโรป โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษจนทำให้กิจการอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็ว และทำให้เกิดการอพยพของคนงานกสิกรจากชนบทเข้าสู่ตัวเมือง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการเอาเปรียบทางด้านค่าจ้าง และปัญหาความแตกต่างของชนชั้นที่ครอบครองทรัพย์สิน โดยแนวคิดของลัทธิเสรีนิยมไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวของประชาชนส่วนใหญ่ได้⁷⁷ แนวคิดแบบสังคมนิยมจึงถือกำเนิดขึ้นมา โดยมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการพัฒนาสังคมศาสตร์ในเยอรมันและยุโรป อีกทั้งก่อให้เกิดการปฏิวัติสังคมนิยมตามมาในประเทศรัสเซียและอื่นๆ และสาเหตุที่สำคัญที่ก่อให้เกิดแนวคิดดังกล่าวคือ การล่มสลายของระบบพึ่งพาตนเองหรือระบบเจ้ามูลนายในประเทศฝรั่งเศสเกิดการปฏิวัติ และการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษ

⁷⁵ หมายถึง การสร้างกฎเกณฑ์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์บางอย่างและหาข้อมูลมาสนับสนุนจนเป็นที่ยอมรับ หลังจากนั้นจึงถือว่า กฎเกณฑ์ดังกล่าวเป็นทฤษฎี

⁷⁶ ปัจจุบันเรียกว่า กลไกตลาดหรือกลไกราคา

⁷⁷ เดช กาญจนางกูร. 2539. เศรษฐศาสตร์จุลภาคเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์), หน้า 8.

Karl Marx⁷⁸ เป็นคนสำคัญในกลุ่มสังคมนิยมที่มีความคิดต่อต้านสำนักคลาสสิก โดยให้ความสนใจเรื่องการแข่งขันกันในตลาดทุนนิยมที่ทำให้เกิดการแบ่งชนชั้น บทบาทของรัฐบาลทางเศรษฐกิจ และไม่เชื่อว่าระบบนายทุนจะยั่งยืน เนื่องจากเป็นระบบนายทุนขูดรีด เอาเปรียบคนงานจากมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) โดยคนงานได้รับเพียงค่าจ้างพอประทังชีพ แต่ต้องทำงานหนักและระยะยาวนานเพื่อผลิตสิ่งที่มีมูลค่าเกินค่าแรงงาน โดยไม่มีสิทธิได้รับผลประโยชน์เพราะมันตกเป็นของนายทุน คนที่จนก็จนต่อไปส่วนคนที่ร่ำรวยจะมั่งมียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการขัดผลประโยชน์กันจนเป็นเหตุอาจนำไปสู่การต่อสู้กันอย่างรุนแรงจนถึงขั้นปฏิวัติ และชัยชนะจะเป็นของประชาชน นอกจากนี้เขายังเชื่อว่าพลังเคลื่อนไหวและพลังนิ่งในสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้⁷⁹

ต่อมาแนวคิดของมาร์กซ์ได้รับการพัฒนาใหม่โดยสำนักมาร์กซ์ใหม่ (Neo-Marxist) โดยปฏิเสธระบบทุนนิยม การค้าเสรี และการลงทุนต่างประเทศแต่ต้องพึ่งพาตนเอง และทำการปฏิวัติสังคม การที่ประเทศด้อยพัฒนาอาจเกิดจากการพึ่งพาต่างประเทศมากเกินไป ทำให้เกิดการขูดรีดสมัยใหม่ แนวทางแก้ไขคือ ตัดความสัมพันธ์ทางการค้า ห้ามลงทุน และไม่รับการช่วยจากต่างประเทศ ลัทธิสังคมนิยมจะมีความคิดเห็นแตกต่างจากกลุ่มคลาสสิก และกลุ่มธรรมชาตินิยม โดยประเด็นที่สำคัญได้แก่ การสร้างสวัสดิการทางสังคมและต่อต้านผลประโยชน์ของปัจเจกชน ใครเป็นเจ้าของการผลิต และใช้กลไกอะไรในการตัดสินใจหาขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

ดังนั้นแนวทางการแก้ไขปัญหาก็มีแนวคิด 2 แนวคิดคือ (1) แนวคิดสังคมนิยมแบบยูโทเปีย (Utopia Socialism) คือเสนอให้มนุษย์ในสังคมช่วยเหลือกันมากขึ้น โดยให้ความสำคัญผู้ยากไร้ในสังคมเป็นพิเศษ เช่น แนวคิดของโรเบิร์ต โอเวน, ชาร์ล ฟุรีเออร์, หลุยส์ บลังค์ และปีแอร์ โจเซฟ ปрудоง เป็นต้น (2) แนวคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ (Scientific

⁷⁸ Karl Heinrich Marx เกิดในเยอรมัน (ค.ศ. 1818 - ค.ศ. 1883) เป็นชาวยิวและเป็นนักคิดที่มีอิทธิพลอย่างสูง ชาวเยอรมัน เขาเป็นทั้งนักปรัชญา นักเศรษฐศาสตร์การเมือง และยังเป็นนักปฏิวัติ มาร์กซ์ไม่ใช่เป็นแค่ นักทฤษฎีทางสังคมและการเมือง แต่เขายังเป็นริ้วแรงสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มกรรมกรนานาชาติ (International Workingmen's Association) แม้ว่าในอาชีพของมาร์กซ์ เขาได้วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆในลักษณะของนักข่าวและนักปรัชญา ผลงานหลักของเขาคือบทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่มองผ่านทางการปะทะกันระหว่างชนชั้น โดยกล่าวสั้น ๆ ได้ดังคำนำในหนังสือแถลงการณ์ของชาวคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto) ว่า "ประวัติศาสตร์ของสังคมทั้งหมดที่ผ่านมาล้วนแต่ประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้น" งานเขียนของเขาเป็นแกนหลักของการเคลื่อนไหวในแนวทางลัทธิคอมมิวนิสต์ สังคมนิยม ลัทธิเลนิน และลัทธิมาร์กซ์

⁷⁹ ญาดา ประภาพันธุ์. 2524. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 26-27.

Socialism) เป็นการวิเคราะห์สังคมตามที่ขึ้นมาหรือจะเป็นไปและตามวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ และแนวคิดบทบาทมากที่สุดได้แก่ แนวคิดของ Marx

9) **ลัทธินีโอคลาสสิก (Neo-Classic)** ปลายศตวรรษที่ 19 นักเศรษฐศาสตร์ยังให้ความสนใจกับปัญหาเรื่องมูลค่าของสินค้า เพราะตามแนวคิดของ Adam Smith ยังไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้อย่างชัดเจนและสมบูรณ์จนเป็นที่น่าพอใจ และการผลิตระยะหลังๆมิได้ใช้แรงงานเป็นปัจจัยการผลิตเพียงอย่างเดียวเหมือนอย่างที่เคยเป็นมา จนทำให้เกิดแนวคิดใหม่ขึ้นมา 3 สำนัก คือ สำนักออสเตรีย (Austrian School) สำนักโลซานน์ (Lausanne School) และสำนักอังกฤษ (English School)⁸⁰

ลัทธินีโอคลาสสิก เป็นกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ที่นำหลักวิชาคณิตศาสตร์มาใช้ในเศรษฐศาสตร์และพยายามนำหลักการวิเคราะห์แปลงหน่วยสุดท้าย หรือหน่วยที่เพิ่มขึ้นของลัทธิ Marginal Approach เข้ามาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ทฤษฎีราคการผลิต รายได้ และอื่นๆ⁸¹ จนทำให้เศรษฐศาสตร์ยุคนี้กลายเป็น เศรษฐศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Economics) นอกจากนี้ยังมีการนำแนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์ของลัทธิ Utilitarianism มาใช้อย่างเป็นระบบ แนวคิดส่วนใหญ่ของลัทธิ นีโอคลาสสิก จะเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์จุลภาคและจะมองโลกว่า โลกสามารถปรับตัวเองได้อย่างราบรื่น ระบบตลาดแข่งขันแบบสมบูรณ์ และเชื่อความสามารถของกลไกตลาดหรือราคาอย่างเต็มที่ และนักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญหลายท่าน เช่น Carl Menger Jevons, Alfred Marshall และ Irving Fisher ซึ่งทั้งหมดเรียกรวมๆว่า ทฤษฎีหน่วยการผลิต (Theory of the Firm) หรือ เศรษฐศาสตร์ในวิชาเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน

วิธีคิดทางเศรษฐศาสตร์ของลัทธินีโอคลาสสิกเกี่ยวกับราคา พฤติกรรมผู้บริโภค หรือผู้ซื้อ ความพึงพอใจ ต้นทุนการผลิต ทฤษฎีวิภาคกรรม⁸² และสูตรการแลกเปลี่ยนเงินตรา⁸³

⁸⁰ เศษ กาญจนางกูร. 2539. เศรษฐศาสตร์จุลภาคเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : โอเอสพรีนติ้งเฮาส์), หน้า 8.

⁸¹ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือ ญาดา ประภาพันท์. 2524. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 65.

⁸² Alfred Marshall ให้ความสำคัญทั้งฝ่ายซื้อ (อุปสงค์) และฝ่ายขาย (อุปทาน) อย่างเท่าเทียมกัน ผู้บริโภค (อุปสงค์) จะซื้อสินค้าเพิ่มเมื่อราคาต่ำลง ส่วนเส้นความพึงพอใจเท่ากัน (Indifference Curve) หมายถึง การได้สินค้าอย่างหนึ่งเพิ่มจะต้องลดการบริโภคสินค้าอีกชนิดลงจึงจะได้รับความพึงพอใจในระดับเดิม และต้นทุนการผลิตได้แก่ แรงงาน ทุน ที่ดิน และผู้ประกอบการ ส่วนทฤษฎีวิภาคกรรม หมายถึง การกระจายรายได้จะต้องขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของแรงงานและทุนซึ่งเป็นหน่วยสุดท้าย

⁸³ สูตรการแลกเปลี่ยนเงินตราตามแนวคิด Irving Fisher ได้แก่ $MV + M'V' = PT$ (M = ปริมาณเงินตราในการหมุนเวียน, M' = เงินฝากเพื่อเรียกในธนาคาร, V = การหมุนเวียนของเงิน, V' = การหมุนเวียนของเงินฝาก, P = ระดับราคา, T = ปริมาณสินค้าหรือธุรกิจ)

จะมีพื้นฐานทางทฤษฎีร่วมกัน 3 ประการคือ (1) ใช้หลักการหน่วยสุดท้ายในทุกๆเรื่อง (2) ใช้หลักการหาค่าสูงสุดหรือเหตุผลที่คุ้มค่าที่สุดจากแคลคูลัส (3) ใช้การวิเคราะห์แบบภาวะที่อุปสงค์เท่ากับอุปทาน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาสำนักนีโอคลาสสิกแบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ๆ คือ แนวอนุรักษนิยมและแนวเสรีนิยม โดยกลุ่มแนวเสรีนิยมยังมีความสงสัยและไม่ไว้วางใจในระบบทุนนิยมเสรีสุดขีดหลายเรื่องโดยให้ความเห็นว่า (1) ระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ความไร้เสถียรภาพฝังรากลึกอยู่ในตัวดังนั้นรัฐจะต้องใช้นโยบายการคลังเข้าไปแทรกแซงเพื่อสร้างเสถียรภาพ (2) ระบบผูกขาดของรัฐกิจขนาดใหญ่อาจเป็นภัยคุกคามต่อระบบการแข่งขัน ดังนั้นรัฐจะต้องออกกฎหมายควบคุม (3) สินค้าบางประเภทเอกชนไม่สามารถดำเนินการผลิตได้ ดังนั้นรัฐควรเข้าไปดำเนินการผลิต (4) การผลิตบางอย่างก่อให้เกิดปัญหา *ต้นทุนทางสังคม* กับ *ต้นทุนของเอกชน* ไม่เป็นไปตามทิศทางเดียวกัน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งนายทุนพยายามลดต้นทุนโดยไม่ใช้เทคโนโลยีที่สะอาด ปล่อยให้มีมลภาวะที่เกิดขึ้นสร้างปัญหาแก่ชุมชนและสังคม ดังนั้นรัฐจะต้องเข้าไปแก้ปัญหา

บางครั้งมีการนำแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ของ John Maynard Keynes มาผสมผสานกับเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกมาไว้ในระบบเดียวกัน เช่น การจ้างงานเต็มที่ภายใต้กรอบของ Keynes แต่ระบบตลาดจะทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรและแบ่งรายได้ตามอุดมการณ์ของนีโอคลาสสิก เป็นต้น แนวคิดของกลุ่มนีโอคลาสสิกดังกล่าวมิใช่จะล้มล้างระบบทุนนิยม แต่เพื่อแสดงการยืนหยัดและปรับปรุงให้ทุนนิยมมีประสิทธิภาพมากขึ้น และบุคคลที่มีชื่อเสียงได้แก่ Pual A. Samuelson

ช่วงปี ค.ศ.1925-1930 ระบบเศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำอย่างยาวนานและต่อเนื่องจนเกิดปัญหาการว่างงานโดยคำอธิบายของสำนักคลาสสิกเกี่ยวกับเรื่องกลไกตลาดและการตลาดไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ John Maynard Keynes⁸⁴ ซึ่งเคยเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์กับ Marshall และเป็นอาจารย์สอนตามแนวทางของลัทธินีโอคลาสสิก มีความชำนาญทางการเงินระหว่างประเทศและเคยได้รับการแต่งตั้งเป็น ลอร์ด (ตำแหน่งขุนนาง)⁸⁵ เขาได้ศึกษาค้นคว้าและ

⁸⁴ John Maynard Keynes (ค.ศ.1883-1946) เป็นนักเศรษฐศาสตร์ ชาวอังกฤษ เกิดที่ เคมบริดจ์ อังกฤษ เคนส์ได้ทำงานที่หนังสือ อีโคโนมิคเจอร์นัล เป็นที่แรก และได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์หลายเล่ม เช่น Interest and Money และ The General Theory of Employment ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1936 หนังสือเล่มนี้ถือเป็นการปฏิวัติแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศตวรรษที่ 20 และเป็นผู้ที่สร้างผลงานโดยพลิกวงการเศรษฐศาสตร์กระแสหลักของสำนักคลาสสิกในสมัยนั้น

⁸⁵ ญาดา ประภาพันธุ์. 2524. ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 66.

หาทางแก้ปัญหาข้างต้น และได้เขียนหนังสือ The General Theory of Employment และหนังสือ Money and Interest โดยสนับสนุนให้รัฐใช้นโยบายการคลังและการเงินกระตุ้นให้เกิดความต้องการสินค้า และการบริการทั่วไปเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วแทนที่จะปล่อยให้เป็นที่ของกลไกตลาดเพียงอย่างเดียวเพราะอาจเกิดความล้มเหลวได้ จนเป็นผลทำให้การลงทุนจ้างงานและรายได้ประชาชนขยายตัวตามไปด้วย และแนวคิดดังกล่าวถูกเรียกในเวลาต่อมาว่า เสรีนิยมใหม่ หรือ Neo-Liberalism โดยหลักปรัชญาเสรีนิยมใหม่ที่สำคัญได้แก่ (1) ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และธุรกิจเสรีต้องได้รับการคุ้มครอง (2) ความสุขสมบูรณ์ของสังคมและผลประโยชน์ส่วนรวมของเศรษฐกิจจะต้องอยู่เหนือส่วนบุคคล

เศรษฐศาสตร์ของเขาได้รับการยอมรับอย่างมาก สำหรับการวางนโยบายเศรษฐกิจของสหรัฐ ประธานาธิบดี จอห์น เคนเนดี เป็นประธานาธิบดีคนแรกที่นิยมแนวคิดดังกล่าว และ 10 ปีหลังจากนั้นประธานาธิบดี ริชาร์ด นิกสัน กล่าวว่า พวกเราเป็นผู้นิยมเคนเนดีกันทั้งนั้น⁸⁶ โดยประโยคสำคัญที่ทำนายเศรษฐศาสตร์แบบเดิมคือประโยคที่ว่า In the long run, We are all dead กล่าวคือ ในระยะยาวพวกเราย่อมตายกันหมดแล้ว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ของการปรับตัวในระยะยาว และบรรดานักเศรษฐศาสตร์ต่างยกให้ Keynes เป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งหลักของวิชาเศรษฐศาสตร์จุลภาคและเศรษฐศาสตร์มหภาค

10) ลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism) ปรัชญาการเมืองของคอมมิวนิสต์เน้นหลักการเป็นเจ้าของทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตรวม และมองประวัติศาสตร์ในด้านที่เป็นภาพรวม การต่อสู้ระหว่างชนชั้นและการพยายามแสวงหาวิธีการสร้างสังคมที่ปราศจากชนชั้น ตลอดจนอำนาจสูงสุดในการปกครองต้องอยู่ในมือของชนชั้นกรรมาชีพ แนวคิดคอมมิวนิสต์มีแบบแผนมาตั้งแต่ยุคโบราณ หรือตามที่ปรากฏในผลงานของ Plato เรื่อง Republic หรือแนวคิดของ Thomas More ที่เห็นว่า สังคมขณะนั้นเป็นสังคมที่เอารัดเอาเปรียบ มนุษย์กดขี่กันเองมากเกินไป เขาจึงเสนอสังคมในอุดมคติขึ้นมาไว้ในหนังสือ “ ยูโทเปีย ” (Utopia) เพื่อหวังเลิกการครอบครองกรรมสิทธิ์ส่วนตัว และประชาชนคือผู้เลือกตั้งสถาบันแห่งรัฐ เช่นเดียวกับ Thomas Munzer ผู้นำลัทธิ Anabaptists

ต้นศตวรรษที่ 16 เกิดแนวคิดสร้างสังคมใหม่ในระหว่างสมัยของการปฏิวัติชาวนา ชาวไร่ (Peasants' War) ที่ไม่ประสบความสำเร็จระหว่างปี ค.ศ.1524-1525 หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ สังคมเริ่มแค้นและแบ่งชนชั้นอย่างเห็นชัด ทำให้กลุ่มสังคมนิยมแบบหัวรุนแรงเริ่มเห็นความสำคัญระบอบสังคมนิยม

⁸⁶ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2538. เศรษฐศาสตร์การเมือง. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 19.

(Socialism) ในตอนปลายศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 และประมาณศตวรรษที่ 1900 จึงเกิดเป็นแนวคิดใหม่ที่มีอุดมการณ์ปฏิวัติในแบบเฉพาะ โดยต้องการเป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมในสังคมมากกว่าที่จะให้ตกเป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ

การแข่งขันกันระหว่างคอมมิวนิสต์กับลัทธิทุนนิยมปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อมีการสร้างสาธารณรัฐคอมมิวนิสต์ขึ้นเป็นแห่งแรกคือ สหภาพโซเวียต (รัสเซีย) ในปี ค.ศ.1917 จนนำไปสู่สงครามเย็น⁸⁷ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การแข่งขันกันระหว่างสองฝ่ายดำเนินตลอดมาถึงยุคเดตองท์ (Détente) ช่วงปี ค.ศ. 1970 และปลายปี ค.ศ. 1980 สถานการณ์ฝ่ายคอมมิวนิสต์ทรุดหนักเนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ และการเคลื่อนไหวของฝ่ายประชาธิปไตยในประเทศคอมมิวนิสต์ รัฐบาลคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกและในสหภาพโซเวียตล่มสลายอย่างรวดเร็วระหว่างปี ค.ศ.1989-1991 จนเหลือเพียงสาธารณรัฐประชาชนจีนเท่านั้นที่ยังคงระบอบคอมมิวนิสต์

ปี ค.ศ.1970 ได้มีกรุ่นใหม่ นำความคิดสังคมนิยมและแนวคิดของ Marx ไปเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจการเมือง โดยใช้ชื่อว่า Radical Economics โดย Radical หมายถึง ความคิดแบบรุนแรงเป็นการคิดให้ถึงรากถึงโคน และมีการเสนอแนะให้เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน โดยคำว่า รุนแรง มิได้เกี่ยวกับการใช้กำลังหรือการทำลายแต่ประการใด⁸⁸

ลัทธิคอมมิวนิสต์มักยึดตามคำประกาศเจตนาคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto)⁸⁹ ของ Karl Heinrich Marx และ Hegel ที่ว่าด้วยเรื่องผลผลิตโดยรวมจะเข้ามาแทนที่ระบบวัตถุแบบทุนนิยมที่เน้นกำไรเป็นหลัก ลัทธิมาร์กซ์เชื่อว่ากระบวนการดังกล่าวสามารถทำ

⁸⁷ สงครามเย็นเป็นการอธิบายลักษณะความตึงเครียดระหว่างประเทศ หรือระหว่างกลุ่มที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการจับอาวุธขึ้นต่อสู้ วิธีการที่ใช้มากในสงครามเย็นคือการโฆษณาชวนเชื่อ สงครามจิตวิทยา การแข่งขันกันทางกำลังอาวุธ และการสร้างความนิยมลัทธิของคนในประเทศเล็กๆ ที่อาจถูกรวมเข้ามาเป็นประเทศบริวารของแต่ละฝ่าย สงครามเย็นเริ่มต้นทางการทูตในตอนกลางและปลายปี ค.ศ.1947 เมื่อสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียต (รัสเซีย) เกิดขัดแย้งเรื่องการจัดตั้งองค์การสันติภาพในตุรกี ยุโรปตะวันออก และเยอรมนี ซึ่งทำให้สหรัฐเริ่มตระหนักว่าเป็นหน้าที่ของคนที่จะต้องเป็นผู้นำต่อต้านแผนการยึดครองโลกของสหภาพโซเวียตที่เป็นผู้นำฝ่ายคอมมิวนิสต์

⁸⁸ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2538. เศรษฐศาสตร์การเมือง. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 29.

⁸⁹ The Communist Manifesto เป็นหนึ่งในหนังสือการเมืองที่มีอิทธิพลสูงที่สุดในประวัติศาสตร์โลกที่เขียนโดย Karl Heinrich Marx ภายใต้การมอบหมายของสหพันธ์คอมมิวนิสต์ โดยตีพิมพ์ครั้งแรกในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1848 (พ.ศ.2391) หนังสือเล่มนี้ได้วางเป้าหมายของสหพันธ์และโปรแกรมสำหรับการดำเนินการและได้นำเสนอแนวทางของกิจกรรมเพื่อการปฏิวัติของชนกรรมาชีพ ที่จะโค่นล้มระบบทุนนิยม และสร้างสังคมที่ปราศจากชนชั้น

ให้เกิดขึ้นได้ หากทำการปฏิวัติรัฐประหารต่อบรรดานายทุนและชนชั้นสูง จากนั้นจึงเปลี่ยนถ่ายการปกครองไปสู่สถานะของการปกครองระบอบสังคมนิยม วิธีการดังกล่าวเรียกว่า อำนาจเผด็จการของชนชั้นแรงงาน⁹⁰ ส่วนระบอบคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงยังไม่เคยมีรัฐบาลใดบริหารทำได้ และยังเป็นไปได้ในทางทฤษฎีเท่านั้นเพราะความหมายที่แท้จริงของคำว่าระบอบคอมมิวนิสต์ ตามทฤษฎีของ Marx คือ รัฐที่ปกครองโดยตลอดกาล หรือ รัฐบาลแนวสังคมนิยม⁹¹

ดังนั้นคำว่าคอมมิวนิสต์ในปัจจุบันจึงเป็นไปได้ทั้งระบอบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ และทฤษฎีสังคมของลัทธิ Marx รวมถึงเงื่อนไขของพรรคคอมมิวนิสต์ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มชนอื่นที่มีแนวความคิดของ Marx เช่น อนาธิปไตยหรือกลุ่มที่เรียกตนเองว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่มีวิธีการที่ต่างจากมาร์กซ์ในเรื่องที่จะสร้างสังคมไร้ชนชั้น ภายใต้ข้อกำหนดของความเป็นเจ้าของร่วมกันและการมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับการผลิต และการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น มีมุ่งจุดประสงค์ให้ประชาชนทุกคนมีฐานะทางสังคมเท่าเทียมกัน

⁹⁰ นิยามโดย คาร์ล มาร์กซ ที่เรียกว่า Dictatorship of the proletariat.

⁹¹ อ่านเพิ่มเติมจากเว็บไซต์ www.wikipedia.org [2008 June 10].

3.2 ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์อิสลามโดยสังเขป

เศรษฐศาสตร์อิสลามถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เห็นมุมมอง ประสบความสำเร็จในการนำกฎหมายอิสลามมาใช้ปกครองนครมะดีนะฮ์และนครมักกะฮ์ ดังนั้นการทำ ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์อิสลามจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะโลกทัศน์ของเศรษฐศาสตร์อิสลาม ความเป็นมาและพัฒนาการ นิยาม แหล่งที่มา ประเภท และความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์อิสลามกับวิชาฟิสิกส์ ตลอดจนความแตกต่างระหว่างเศรษฐศาสตร์อิสลามกับวิชาฟิสิกส์

3.2.1 โลกทัศน์เศรษฐศาสตร์อิสลาม

โลกทัศน์ของเศรษฐศาสตร์อิสลามวางอยู่บนพื้นฐาน (1) การใช้เป็นเครื่องมือ นำไปสู่การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (2) การให้ความเป็นธรรมระหว่างมนุษยชาติ (3) การเป็นตัวแทนแห่งพระเจ้าในการครองครองและแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร (4) การพัฒนาและสร้างความเจริญบนโลก² เพื่อนำพามนุษย์ไปสู่การมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข โครงสร้างหลักของเศรษฐศาสตร์อิสลามสามารถพบได้จากเรื่องราวซูฮัยบีที่ปรากฏในอัลกุรอานว่า

﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

(الأعراف : 85)

ความว่า เขากล่าวว่า โอ้ประชาชาติของฉัน พวกท่านจงสักการะต่ออัลลอฮ์ ไม่มีสิ่งใดสมควรได้รับการสักการะสำหรับพวกท่านนอกจากพระองค์ แท้จริงหลักฐานอันชัดเจนจากพระเจ้าของพวกท่านได้มาถึงพวกท่าน ดังนั้นพวกท่านจงทำให้ครบเต็มในการตวงและการชั่ง และพวกท่านจงอย่าทำให้ขาดบรรดาสิ่งของของมนุษย์ และพวกท่านจงอย่าก่อความเสียหายในแผ่นดินหลังจากที่มีการแก้ไขมันแล้ว นั่นแหละเป็นสิ่งที่ดียิ่งแก่พวกท่าน หากพวกท่านเป็นผู้ศรัทธา

(อัลอะอูรอฟ : 85)

² Muhammad, Yūsuf Kamāl. 1998. *Fiqh Iqtisād al-sūq*. (al-Qāhirah : Dār al-Nashr), หน้า 56.

1) การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ (Imān) ปรัชญาอิสลามเน้นให้ทุกคนหาคำตอบจากการมีตัวตนของทุกสิ่งที่ยังเกิดขึ้นมาเพื่อนำไปสู่การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ไม่ว่าจะ เป็นความกลัวของโลก ตัวเรา และความเป็นมาของทรัพยากรบนโลก แม้เรื่องดังกล่าว นักปรัชญาตะวันตกยังสับสนและหาคำที่ชัดเจนไม่ได้ แต่อัลกุรอานได้นำเสนอแก่นแท้และความจริงอย่างชัดเจนมานานกว่า 1400 กว่าปีควบคู่ไปกับการให้สิทธิแก่มนุษย์ในการปกครองทุกสิ่งทุกอย่างบนโลก เพื่อให้มนุษย์สร้างสรรค์สิ่งที่ดีต่อสังคมโลกอย่างผู้ยอมจำนน และยอมศรัทธาต่ออัลลอฮ์เพียงองค์เดียว ดังนั้นการศรัทธาต่อพระองค์จึงเป็นพื้นฐานของทุกอย่าง และมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต เพราะกิจกรรมใดก็ตามหากปราศจากการศรัทธาต่อพระองค์ กิจกรรมนั้นย่อมไร้ความหมายทันที อัลกุรอานระบุว่า

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا (103) الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (104) أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا (105)﴾

(الكهف : 105-103)

ความว่า จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) เราจะแจ้งแก่พวกท่านใหม่ถึงบรรดาผู้ที่ขาดทุนในกิจการงาน (103) คือบรรดาผู้ที่การขวยขวายของพวกเขาสูญเสียนื่องจากการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ และพวกเขาคิดว่าแท้จริงพวกเขาได้ปฏิบัติความดีแล้ว (104) พวกเขาเหล่านั้นคือบรรดาผู้ปฏิเสธการศรัทธาต่ออาเยฮ์ต่างๆของพระเจ้าของพวกเขา และพบกับพระองค์ ดังนั้นการงานของพวกเขาจึงไร้ผล และวันกิยามะฮ์เราจะไม่ให้มันมีค่าแก่พวกเขา

(อัลกะฮ์ฟี : 103-105)

นบีมุฮัมมัด ﷺ ชี้ให้เห็นว่า ผลจากการศรัทธาและยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ก่อให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างทุกคนหรือก่อให้เกิดการไว้วางใจได้และจริยธรรมอื่นๆติดตามมา ซึ่งล้วนมีผลต่อระบบเศรษฐกิจ เช่น ขจัดการทุจริตและการเอาเปรียบ ดังอัลหะดีษระบุว่า

((عن أبي هريرة قال أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر على صبرة من طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللا فقال يا صاحب الطعام ما هذا قال أصابته السماء يا رسول الله قال أفلا جعلته فوق الطعام حتى يراه الناس ثم قال من غش فليس منا))

(رواه الترمذي : 1315)

ความว่า จากอะบิสูรียเราะฮฺ กล่าวว่า แท้จริงศาสนทูตของอัลลอฮฺ ﷺ เดินผ่านกองอาหารกองหนึ่ง ท่านยื่นมือของท่านเข้าไปใส่กองอาหารนั้น บรรดานิวของท่านสัมผัสกับความเปียกชื้น ท่านกล่าวว่า โอ้เจ้าของอาหาร นี้อะไรกัน เขากล่าวว่า ฝนได้ทำให้มันเปียกโอ้ศาสนทูตของอัลลอฮฺ ท่านกล่าวว่า ท่านไม่ใช่หรือทำมัน (ให้เปียก) บนอาหาร หรือเพื่อคนจะได้เห็นมัน ต่อมาท่านกล่าวว่า บุคคลใดทุจริตบุคคลนั้น ไม่ใช่พวกเรา

(บันทึกโดยอัคริมียะฮ์ : 1315)

2) ความยุติธรรม ('Adl) หรือความเป็นธรรมคือ สิ่งที่ทุกคนขวยขวยและต้องการดำรงรักษาไว้ทุกยุคทุกสมัย ทุกระดับ ทุกชนชั้น และทุกสังคม ความสำคัญดังกล่าวทำให้บางคนหรือบางกลุ่มนำความยุติธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ หรือกล่าวอ้างว่า สิ่งที่พวกเขากำลังคิดและกระทำอยู่คือความเป็นธรรมที่สุด สิ่งเหล่านี้คือความยุติธรรมตามทัศนะมนุษย์ผู้ที่ถูกผู้อื่นบังเกิดมา แต่ความยุติธรรมตามอัลอิสลามนั้นมีรูปแบบและแนวทางผ่านบรรดาศาสนทูตแห่งอัลลอฮฺ ﷺ⁹³ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ทุกคน หากจะเป็นภัยย่อมจะเป็นพิษเป็นภัยแก่บุคคลที่ไร้ศรัทธาและต่อต้านเท่านั้น ดังอัลกุรอานระบุว่า

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾

﴿...الآية...﴾

(الحديد : 25)

⁹³ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ al-Dimishqy, 'Abī al-Fidā' al-Hāfiz Ibn Kathīr. 1981. Tafsīr Ibn Kathīr. (Lebanon : Dār al-Fikr), หน้า 315 (เล่ม 4).

ความว่า แน่อนเราได้ส่งบรรดาศาสนทูตของเราพร้อมหลักฐานอันชัดแจ้ง และเราได้ประทานคัมภีร์และความยุติธรรมมาพร้อมกับพวกเขา เพื่อมนุษย์จะได้ดำรงอยู่บนความเที่ยงธรรม...อัลอายะฮฺ

(อัลอะดีด : 25)

ความยุติธรรม ความเป็นธรรม และความเที่ยงธรรมดังกล่าวย่อมจะไม่เกิดขึ้นหากปราศจากการศรัทธาและความยำเกรงในเดชานุภาพของพระเจ้าอย่างจริงจัง โดยความยุติธรรมจะต้องคงอยู่กับมุสลิมจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายแห่งการดำเนินชีวิต ดังปรากฏในอัลกุรอานว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

(آل عمران : 102)

ความว่า โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย พวกเจ้าจงยำเกรงอัลลอฮ์จริงใจ และพวกเจ้าอย่าตายเป็นอันขาด นอกจากในสถานะพวกเจ้าเป็นผู้มอบน้อมเท่านั้น

(อาลิอิมรอน: 102)

นบีมุฮัมมัด ﷺ ให้ความสำคัญความยุติธรรมและความเป็นธรรมระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย โดยถือว่าเป็นข้อบังคับในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังอัลหะดีษระบุว่า

((عن أبي الحمراء قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بجنابت رجل

عنده طعام في وعاء فأدخل يده فيه فقال لعلك غششت من غشنا فليس منا))

(رواه ابن ماجه : 2225)

ความว่า จากอะบี อัลฮัมรออฺ กล่าวว่า ฉันเห็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ ﷺ เดินผ่านข้างชายคนหนึ่งที่มีอาหารในภาชนะ ท่านยื่นมือของท่านเข้าไปในอาหารและกล่าวว่า หวังว่าเจ้าจะทุจริต บุคคลใดทุจริตเขาไม่ใช่พวกเรา

(บันทึกโดยอิบนุมาญะฮฺ : 2225)

ดังนั้นความยุติธรรมและความเป็นธรรมตามหลักเศรษฐศาสตร์อิสลาม จึงมิใช่หลักจริยธรรมทางเศรษฐกิจที่ทุกคนสามารถเลือกปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ หรือเป็นเพียงบทหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อย่างไรค่า โดยเปิดโอกาสให้การทุจริต การเอารัดเอาเปรียบ การฉกฉวยโอกาส การหลอกลวง การกอบโกยผลประโยชน์ การใช้กลยุทธ์หรือเล่ห์เหลี่ยมทางการค้าครอบงำระบบเศรษฐกิจจนนำไปสู่วิกฤตดั่งที่เคยเกิดขึ้นในตะวันตก แต่ความเป็นธรรมตามเศรษฐศาสตร์อิสลามคือข้อบังคับใช้สำหรับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อัลกุรอานระบุว่า

﴿وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ...الآية﴾

(الرحمن : 9)

ความว่า และพวกเจ้าจงดำรงไว้ซึ่งการชั่งด้วยความเที่ยงธรรม และพวกเจ้าจงอย่าให้ขาดหรือหย่อนในการชั่ง...อัลอายะฮ์

(ฮัรเราะมาน : 9)

3) การเป็นตัวแทนแห่งพระเจ้าบนโลก (Istihklaf) อัลอิสลามถือว่า ทรัพย์สิน (Tharwah) ที่มีจำนวนมากมายับไม่ถ้วนถ้วนเป็นกรรมสิทธิ์ของอัลลอฮ์ผู้เพียงองค์เดียว และสามารถนำมาตอบสนองความต้องการสำหรับการดำเนินชีวิตของทุกคน⁹⁴ อัลกุรอานระบุว่า

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ (32) وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ (33) وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعْلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَأُنْصُوهَا إِنْ الْإِنْسَانُ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ(34)﴾

(ابراهيم : 34-32)

⁹⁴ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ al-Dimishqy, 'Abī al-Fidā' al-Hāfiz Ibn Kathīr. 1981. Tafsīr Ibn Kathīr. (Lebanon : Dār al-Fikr), หน้า 544 (เล่ม 2).

ความว่า อัลลอฮ์ผู้ทรงสร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินและทรงให้น้ำลงมาจากฟากฟ้าและทรงให้พืชงอกงายออกมาด้วยน้ำ เพื่อเป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้า และพระองค์ทรงอำนวยความสะดวกแก่พวกเจ้า เรือเดินสมุทรแล่นในน้ำตามพระบัญชาแห่งพระองค์ และทรงให้ลำน้ำทั้งหลายเป็นประโยชน์แก่พวกเจ้า (32) และพระองค์ทรงให้ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์แก่พวกเจ้า เพื่อเป็นประโยชน์แก่พวกเจ้าโดยโคจรเป็นปกติ และทรงให้กลางวันและกลางคืนเป็นประโยชน์แก่พวกเจ้า (33) และพระองค์ทรงประทานแก่พวกเจ้าทุกอย่างตามที่พวกเจ้าขอต่อพระองค์ และหากพวกเจ้าจะนับความโปรดปรานของพระองค์ พวกเจ้าก็มีอาจนับมันได้ แท้จริงมนุษย์นั้นนอธรรมยิ่งเนรคุณยิ่ง(34)

(อิบรอฮีม : 32-34)

นบีมุฮัมมัด ﷺ ถือว่าทุกอย่างล้วนเป็นกรรมสิทธิ์ของอัลลอฮ์ผู้เพียงองค์เดียว พระองค์คือผู้สรรสร้างสรรพสิ่งทั้งมวล เพื่ออำนวยความสุข ความสะดวก ความสบาย และตอบสนองความต้องการแก่ทุกคน ดังนั้นทุกคนจึงอยู่ในฐานะผู้แสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรของพระองค์ด้วยวิธีการอันชอบธรรมเท่านั้น ท่านกล่าวว่า

((إن الله هو المسعر القابض الباسط الرازق وإني لأرجو أن ألقى الله وليس أحد منكم يظالمه في دم ولا مال))

(رواه أبو داود : 3451)

ความว่า แท้จริงอัลลอฮ์คือผู้เดียวเท่านั้นที่กำหนดราคา ผู้ขยับยั้ง ผู้ให้อย่างเต็มที่ และผู้ประทานปัจจัยยังชีพ และฉันหวังว่าเมื่อฉันพบกับพระองค์ จะไม่มีใครในหมู่พวกท่านพูดกับฉันว่า ไม่มีความเป็นธรรมเลยเกี่ยวกับเลือดเนื้อและทรัพย์สิน

(บันทึกโดยอะบูดาอูด : 3451)

อัลลอฮฺ ﷻ ทรงอนุญาตให้ทุกคนสามารถนำทรัพยากรดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ หรือประยุกต์ ดัดแปลง ตามยุคตามสมัย ตามความคิด ความสามารถและสติปัญญาของทุกคน โดยจับจ่ายใช้สอยจากสิ่งที่พระองค์ทรงประทานด้วยการใช้ชื่อที่แตกต่างกันไป เช่น สิ่งอำนวยความสะดวก (Sakhriyah) พระเมตตา (Rahmah) ความโปรดปราน (Ni'amah) การแสวงหา (Abtigha) และปัจจัยยังชีพ (Rizq) ดังนั้นทุกคนจึงอยู่ในฐานะตัวแทนของพระเจ้า เพื่อแสวงหาประโยชน์จากสิ่งดังกล่าวมา ดังอัลกุรอานระบุว่า

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...الآية﴾

(البقرة : 30)

ความว่า และจงรำลึกถึงขณะพระเจ้าของเจ้าตรัสแก่มะลาอิกะฮฺว่า แท้จริง เราจะให้มีตัวแทนคนหนึ่งในพื้นที่พิภพ...อัลอายะฮฺ

(อัลบะเกาะเราะฮฺ : 30)

﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾

(الأعراف : 128)

ความว่า แท้จริงแผ่นดินนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ พระองค์ทรงทำให้มัน สืบทอดแก่บรรดาผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์จากปวงบ่าวพระองค์ และมัน ปลายย่อมเป็นของผู้ยำเกรงทั้งหลาย

(อัลอะอ์รอฟ : 128)

ดังนั้นหากทุกคนได้ทรัพยากร หรือทรัพย์สินมาด้วยความยินยอมซึ่งกันและกัน โดย การค้าขายและแลกเปลี่ยน สังคมย่อมพบความสุข ความเจริญรุ่งเรือง และหากทุกคนได้มา ด้วยการเอารัดเอาเปรียบ หลอกลวง ฉวยโอกาส และไม่เป็นธรรม สังคมย่อมพบกับความทุกข์ยากจนกลายเป็นสาเหตุแห่งความดกด้าเสื่อมโทรมและล่มสลายในที่สุด อัลกุรอานจึงระบุห้ามว่า

﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ...الآية﴾

(البقرة : 188)

ความว่า และพวกเจ้าจงอย่ากินทรัพย์ของพวกเจ้าระหว่างพวกเจ้าโดยมิชอบ...อัลอายะฮฺ

(อัลบะเกาะเราะฮฺ : 188)

4) การพัฒนาและสร้างความสำเร็จบนโลก (Isti'amar) การพัฒนาและสร้างความสำเร็จถือเป็นปัจจัยสำคัญสร้างความมั่นคงทางสังคมของโลกอิสลามที่ต้องมีอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะหากสังคมขาดการพัฒนาย่อมก่อให้เกิดความล้มเหลวและไม่เป็นไปตามที่อัลกุรอานระบุว่า

﴿وَالْيَاقِينِ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا...الآية﴾

(هود : 61)

ความว่า และยังพวกเขาจะมอด เราได้ส่งนบีมุฮัมมัดและซุฮัยรซึ่งเป็นพี่น้องของพวกเขา เขา เขากล่าวว่าโอ้พวกพี่น้องของฉันพวกท่านจงสักการะอัลลอฮ์ ไม่มีสำหรับพวกท่านพระเจ้าองค์อื่นนอกจากพระองค์ท่านนั้น พระองค์คือผู้ทรงบังเกิดพวกท่านมาจากแผ่นดินและทรงให้อาชีพอยู่สร้างความสำเร็จบนแผ่นดิน...อัลอายะฮ์

(ฮูด : 61)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...الآية﴾

(الرعد : 11)

ความว่า แท้จริงอัลลอฮ์จะไม่ทรงเปลี่ยนแปลงชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด จนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงตัวของพวกเขา...อัลอายะฮ์

(อัลเราะอ์ด : 11)

นบีมุฮัมมัด ﷺ เคยร่วมมือกับประชาชนพัฒนาพื้นที่ทำการเกษตรในตำบลคือยบร์เพื่อสร้างงานและสร้างรายได้แก่ประชาชน ดังอัลหะดีษระบุว่า

((عن عبد الله رضي الله عنه قال أعطى رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر

اليهود أن يعملوها ويزرعوها ولهم شطر ما يخرج منها))

(رواه البخاري : 2165)

ความว่า จากอัลลลอฮ์ ขออัลลลอฮ์ทรงพึงพอพระทัยเขา กล่าวว่ ศาสนทูตของอัลลลอฮ์ ﷺ ได้มอบสวนที่ค้อยบร์แก่ชาวยิว และให้พวกเขาได้ทำงานในสวน และให้พวกเขาเพาะปลูกในสวน โดยพวกเขามีสิทธิครึ่งหนึ่งจากผลผลิตที่เกิดจากสวน

(บันทึกโดยอัลบุคอรี : 2165)

เศรษฐศาสตร์อิสลามมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์อัลกุรอานและฮะดีษนะฮ์ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยนบีมุฮัมมัด ﷺ ประสบความสำเร็จในการสถาปนารัฐอิสลาม จนสามารถใช้กฎหมายอิสลามปกครองนครมะดีนะฮ์และนครมักกะฮ์และทำให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ดีก้าวหน้า และเจริญรุ่งเรือง

3.2.2 ความเป็นมาและพัฒนาการของเศรษฐศาสตร์อิสลาม

เศรษฐศาสตร์อิสลามเป็นศาสตร์ที่อยู่ในคัมภีร์อัลกุรอานและฮะดีษนะฮ์ เป็นเวลากว่า 1400 ปี แต่เนื่องจากการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติอย่างเคร่งครัดของคนยุคแรก จึงทำให้ไม่ค่อยพบปัญหาด้านเศรษฐกิจแม้จะอยู่ในพื้นที่ๆ แห้งแล้งก็ตาม ต่อมาเมื่อมุสลิมได้พิชิตหัวเมืองและดินแดนต่างๆ ได้สำเร็จ ระบบเศรษฐกิจอิสลามทั้งภาคเกษตรกรรมและพาณิชยกรรมจึงผสมผสานกับแนวคิด จารีตประเพณี และอารยธรรมท้องถิ่น สังคมจึงเต็มไปด้วยปัญหาด้านเศรษฐกิจมากมายอย่างไม่เคยมีมาก่อน เช่น การเอารัดเอาเปรียบ การฉวยโอกาส การใช้เล่ห์เหลี่ยม และการคดโกงทางธุรกิจด้วยรูปแบบต่างๆ นักนิติศาสตร์อิสลามจึงพยายามหาข้อชี้ขาดกับปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคของพวกเขาเท่านั้น

ช่วงศตวรรษที่ 7 ถือเป็นช่วงหนึ่งที่ฝั่งตะวันตกเต็มไปด้วยความป่าเถื่อน ชูริค เอารัดเอาเปรียบ และนักเศรษฐศาสตร์รุ่นเยาว์อยู่กับการแก้ไขเศรษฐกิจ ส่วนฝั่งอาหรับตะวันออก สังคมและเศรษฐกิจเต็มไปด้วยการช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และยังพบหนังสือด้านเศรษฐกิจหลายเล่มที่กล่าวถึงแนวทางแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจโดยตรง⁹⁵ โดยมีเนื้อหาครอบคลุมถึงการดำเนินธุรกิจและการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเด็นข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย

⁹⁵ นักเศรษฐศาสตร์อิสลามที่มีชื่อเสียงช่วงศตวรรษที่ 7-8 ได้แก่ อะบูยูซุฟ เสียดชีวิตในปี ค.ศ. 762 เขียนหนังสือหนังสือ al-Kharraj, ยะฮ์ยา อาดัม เสียดชีวิตในปี ค.ศ. 774 เขียนหนังสือหนังสือ al-Kharraj และ มุฮัมมัด อัชชะยานีย์ เสียดชีวิตในปี ค.ศ. 815 เขียนหนังสือ al-Iqtisāb Fi al-Rizq.

การเก็บกักตุนสินค้า ทรัพย์สิน ทรัพย์สิน การกำหนดราคา การลงทุน และการบริหารจัดการด้านการตลาด

นักนิติศาสตร์อิสลามพยายามศึกษาและหาข้อยุติ หรือข้อชี้ขาดในปัญหาเศรษฐกิจ โดยอาศัยอัลกุรอาน อันสุนนะฮ์ของนบีมุฮัมมัด ﷺ และหลักการต่างๆเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเรื่อยมา โดยเนื้อหาและข้อมูลกระจ่กระจายหรือรวมอยู่กับหนังสือนิติศาสตร์อิสลามภาคกิจกรรมทางธุรกิจ หรือเป็นที่รู้จักกันว่า Fiqh al-Mu‘āmalah หรือปรากฏเป็นเพียงหัวข้อหรือประเด็นของเศรษฐกิจตามหนังสือทั่วไป⁹⁶ ต้นศตวรรษที่ 20 ปรากฏลัทธิทางเศรษฐกิจในยุโรป ไม่ว่าจะเป็นระบบทุนนิยม สังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันระบบเศรษฐกิจในคาบสมุทรอาระเบียต้องหยุดชะงัก เพราะถูกแทรกแซงทางการเมืองจากชาติมหาอำนาจและการล่มสลายอาณาจักรออตโตมาน จนทำให้กฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ต้องถูกระงับการใช้งานและห้ามปฏิบัติเพื่อลดกระแสต่อต้านตะวันตก

เช่นเดียวกับเกิดการเปิดตัวบริษัทสมัยใหม่ มีการซื้อขายหุ้น มีสถาบันการเงิน มีการก่อตั้งธนาคารและอื่นๆ สิ่งเหล่านี้จึงทำให้นักนิติศาสตร์อิสลามรุ่นต่อมาเริ่มศึกษา ค้นคว้า และวิจัยเกี่ยวกับปัญหาด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เพื่อหาทางแก้ไข ป้องกัน และพัฒนาทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สังคมหลุดพ้นจากความล้าหลังและความป่าเถื่อน⁹⁷ สงครามความคิดและการอนุรักษ์มรดกอัลอิสลามจึงดำเนินเรื่อยมา ภายใต้การครอบงำทางการเมืองของชาติมหาอำนาจ จนกระทั่งนักวิชาการมุสลิมในโลกอิสลาม เริ่มเห็นความสำคัญในการนำทุนทางเศรษฐกิจที่ครอบครองอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือต่อรอง และปลดปล่อยตะวันออกกลางให้พ้นจากการแทรกแซงของชาติมหาอำนาจ โดยปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิกฤติเศรษฐกิจภายในประเทศและปรากฏการณ์ด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ตลอดจนระบบเศรษฐกิจที่ถูกคุกคามจากต่างชาติ ดังนั้นเศรษฐศาสตร์อิสลามร่วมสมัยจึงถูกพัฒนาขึ้นมาบนพื้นฐาน Fiqh al-Mu‘āmalah และ al-Mu‘āmalah al-Māliyah จนเป็นที่รู้จักในตอนปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงที่ระบบทุนนิยม สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ กำลังมีอิทธิพล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่างๆในคาบสมุทรอาระเบียได้รับเอกราช ระบบเศรษฐศาสตร์อิสลามจึงได้รับการศึกษา ค้นคว้าและพัฒนาเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งไม่ต่างอะไรกับศาสตร์แขนงอื่นๆ จนมีบทบาทอย่างยิ่งต่อระบบการเงิน การลงทุน ตลาดหุ้น และธนาคารอิสลาม หากรวบรวมและคัดเลือกสิ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจทั้งหมดออกมาจากหนังสือนิติศาสตร์อิสลามทุกๆเล่ม สิ่งที่ได้รับคือ เศรษฐศาสตร์อิสลามฉบับสมบูรณ์ โดยมีเอกลักษณ์ รูปแบบ โลกทัศน์ และทิศทางการพัฒนาเฉพาะตัว

⁹⁶ al-Fanjārī, Muhammad Shawqī. n.d. Madhhab al-Iqtisād Fī al-Islām (s.l. : s.n), หน้า 82.

⁹⁷ al-Qahtān, Musfir ‘Alī. 2002. al-Nizām al-Iqtisādī Fī al-Islām. (Riyād : al-Malik Fahd), หน้า 3.

แม้กฎหมายอิสลามเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจจะได้รับผลกระทบจากการแทรกแซงทางการเมืองของต่างชาติและจากวิกฤติของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ชาวตะวันตก แต่กฎหมายอิสลามว่าด้วยภาคเศรษฐกิจ ช่วยกอบกู้วิกฤติทางเศรษฐกิจในวันออกกลางมิให้ทรุดตัวลงเหมือนชาวตะวันตกที่เคยประสบความล้มเหลว ตลอดจนช่วยเหลือทุกคนด้วยการบริจาค การทำทาน การค้าจุนสัจคมด้วยระบบชะกาตุ และสนับสนุนให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยไม่แบ่งว่าจะเป็นเด็กกำพร้า คนอ่อนแอ และคนชราด้วยระบบตะอาวุน (การช่วยเหลือ) ตลอดจนสร้างความเป็นธรรม และความเท่าเทียมกันให้เกิดขึ้นภายในสังคมจนกลายเป็นสังคมที่มีความมั่นคง

3.2.3 นิยามเศรษฐกิจอิสลาม

คำว่า เศรษฐกิจ ตรงกับคำในภาษาอาหรับว่า الإقتصاد และตามหลักภาษาศาสตร์หมายถึง การดำรงอยู่บนแนวทางและความเป็นธรรมโดยตรงข้ามกับคำว่า الإسراف คือ มากเกินไป หรือสิ่งที่อยู่ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่⁹⁸ กล่าวคือ มีความพอดี ประหยัด สายกลาง ไม่ขาดแคลนแต่ไม่เหลือเฟือมากนัก ดังปรากฏในอัลกุรอานว่า

﴿مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ...الآية﴾

(المائدة : 66)

ความว่า ในหมู่พวกเขานั้นมีกลุ่มคนที่มีความเป็นกลางหรือยุติธรรม และส่วนมากจากพวกเขานั้น มีสิ่งเลวร้ายจริงจากสิ่งพวกเขากระทำ..อัลอายะฮ์

(อัลมาอิดะฮ์ : 66)

﴿وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَاجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ...الآية﴾

(لقمان : 32)

⁹⁸ Ibn Mansūr, Muhammad Makram. 1955. *Lisān al-'Arab*. (Lebanon : Dār Sār), หน้า 353 (เล่ม 3).

และ al-Zuhayly, Muhammad. 1992. *al-'Ai'atidāl Fī al-Tadayyun*. (Lebanon : al-Yamāmah), หน้า 199.

ความว่า และเมื่อลูกคลื่นซัดมาท่วมตัวพวกเขาคล้ายฝ่าครอบที่ครอบคลุม พวกเขาต่างวิงวอนขอต่ออัลลอฮ์ด้วยความบริสุทธิ์ใจต่อพระองค์ ครั้นเมื่อพระองค์ช่วยให้พวกเขาขึ้นฝั่งได้ บางคนจากพวกเขามีบุคคลอยู่ในสายกลาง...อัลอายะฮฺ

(ลูกมาน : 32)

ส่วนนิยามตามหลักนิติศาสตร์มีหลายคำนิยาม โดย al-Qahtān กล่าวสรุปคำนิยามทั้งหมดเกี่ยวข้องกับ บทบัญญัติและข้อชี้ขาดต่างๆของศาสนาที่เข้ามาจัดระบบการแสวงหาทรัพย์สิน การใช้จ่าย และการนำมาใช้ประโยชน์และการพัฒนา⁹⁹ คำนิยามข้างต้นชี้ให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์อิสลามมุ่งศึกษาและค้นคว้า เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาของทุกคนในสังคม โดยมักจะเกี่ยวข้องกับการใช้จ่ายทรัพยากร การจัดสรรแบ่งปัน และการนำทรัพยากรที่มีอยู่เข้าสู่กระบวนการผลิตเป็นสินค้าและการบริการด้วยความพยายามของมนุษย์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหมด (1) เพื่อให้การจรรงักคิดต่ออัลลอฮ์ ﷻ และแสวงหาความพึงพอใจจากพระองค์ เป็นจริงขึ้นมา (2) และเพื่อให้สังคมสงบสุขมีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง

Muhammad กล่าวว่า คำนิยามดังกล่าวชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง เศรษฐศาสตร์อิสลามกับเศรษฐศาสตร์ของ Adam Smith ที่กล่าวในหนังสือ The Wealth of Nations ว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยทรัพยากรของมนุษยชาติ โดยคำนิยามดังกล่าวให้ความสำคัญกับการปฏิวัติอุตสาหกรรม การพัฒนาเครื่องมือ และการผลิตแบบครบวงจร แต่คำนิยามดังกล่าวไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ และวิชาเศรษฐศาสตร์แต่ประการใด เช่นเดียวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มีส่วนร่วมในการสร้างความเจริญก้าวหน้า เช่น กิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่รองรับการเรียนการสอน การศึกษา และสุขภาพ พลานามัย เป็นต้น¹⁰⁰ ต่อมา Alfred Marshall ได้ให้คำนิยามของเศรษฐศาสตร์ไว้ในหนังสือ Principle of Economics คือ วิชาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำรงชีวิต โดยเน้นเกี่ยวกับการหารายได้และการใช้จ่ายของทุกคน ส่วน Lionel Robbins ให้การสนับสนุนโดยกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการเลือกแนวทางที่จะนำไปใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตอันมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีอยู่มากมายอย่างนับไม่ถ้วน

⁹⁹ al-Qahtān, Musfir 'Alī. 2002. *al-Nizām al-Iqtisādī Fī al-Islām*. (Riyād : al-Malik Fahd), หน้า 2.

¹⁰⁰ Muhammad, Yūsuf Kamāl. 1998. *Fiqh Iqtisād al-sūq*. (al-Qāhirah : Dār al-Nashr), หน้า 19.

หากพิจารณาจากคำนิยามข้างต้นจะพบว่า คำนิยามของ Alfred Marshall และ Lionel Robbins ครอบคลุมถึงปัญหาเศรษฐกิจหลายด้าน โดยรวมถึงข้าว ไม้ แร่เหล็ก และอื่นๆ อีกมากมาย นิยามเศรษฐศาสตร์ดังกล่าวจึงแก้ปัญหาไม่ถึงต้นเหตุ เพราะเชื่อว่า ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตมีจำกัด โดยนำไปผูกติดกับธรรมชาติ หรือเชื่อว่า การตอบสนองย่อมไม่มีที่สิ้นสุด เพราะผูกติดกับมนุษย์ที่ไม่รู้จักอิ่มไม่รู้จักพอ ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นการเริ่มต้นของทฤษฎีทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการใช้จ่ายเพื่อตอบสนองความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงข้อดีและข้อเสีย

ขณะที่เรามักจะกล่าวถึงความหมายของคำว่า เศรษฐศาสตร์ ตามคำนิยามของชาวตะวันตก ซึ่งทุกคำนิยามล้วนตั้งอยู่บนรากฐานทางวัตถุ โดยไม่มีใครกล่าวถึงเครื่องมือหรือสื่อชนิดใดที่จะพามนุษย์ไปถึงเป้าหมายเลย หรืออาจจะกล่าวถึงแต่เมื่อบรรลุถึงเป้าหมายแล้วภาคจริยธรรมจะถูกยกนำไปวางอีกฝากฝั่งหนึ่ง¹⁰¹ ชาวตะวันตกมุ่งศึกษาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการสนองตอบผู้บริโภค โดยไม่ยอมรับจากศีลธรรมและจริยธรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ขาดความน่าเชื่อถือและประสบปัญหาเมื่อนำมาปฏิบัติ นอกจากนี้ความเชื่อที่ว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นในการแจกจ่ายและการประกันสังคม ทำให้ไม่สามารถค้นพบทางนำระหว่างคุณค่าการแข่งขันกับคุณค่าของความยุติธรรม หรือระหว่างคุณค่าของการใส่ใจความยากจนกับข้อดีของการจำกัดปัจจัยการผลิต สิ่งเหล่านี้จนกลายเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ชาวตะวันตกประสบความผิดพลาดครั้งยิ่งใหญ่ ตลอดจนประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้จึงควรให้ความสำคัญต่อ al- Wahyu (วิวรณ์) เพื่อจะนำไปสู่การค้นพบทางนำแห่งพระเจ้าในด้านเศรษฐกิจที่พระองค์ทรงประทานมาให้แก่มนุษยชาติ และทำความเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันพร้อมกับทางนำของอัลลอฮฺ ﷻ ด้านเศรษฐกิจ โดยเรื่องราวดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในอัลอิสลาม ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า สิ่งนี้คือสิ่งที่บรรดาศาสนทูตแห่งอัลลอฮฺ ﷻ พยายามด้วยความทุ่มเทและเสียสละ พวกเขาถูกแต่งตั้งมาเพื่อต่อต้านพวกบูชารัตนุที่ ทำให้ประชาชนจำนวนมากกลายเป็นชนชั้นต่ำของสังคม ถูกครอบงำ และถูกเอารัดเอาเปรียบ พวกเขาอนุญาตในสิ่งที่ต้องห้ามและห้ามในสิ่งที่อนุมัติ

¹⁰¹ Qadān, Zaidān ‘Abd al-Fattāh. 1990. Manhij al-Iqtisād Fī al-Qur’ān. (Libya : World Islamic Association), หน้า 8.

3.2.4 ที่มาของเศรษฐศาสตร์อิสลาม

เนื่องจากเศรษฐศาสตร์อิสลามมีแหล่งที่มาเหมือนกับนิติศาสตร์อิสลาม และกฎหมายอิสลาม ดังนั้นก่อนจะศึกษาเนื้อหาสาระของเศรษฐศาสตร์อิสลาม จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งที่มาของเศรษฐศาสตร์อิสลามได้แก่

1) อัลกุรอาน (al-Qur'an) คือ พระคำรัสแห่งอัลลอฮ์ทรงที่ประทานแก่นบีมุฮัมมัด ﷺ ผ่านทางวิวรรณ์ (อัลวะฮยู) ทั้งพระคำรัสและความหมาย โดยครอบคลุมทั้งด้านหลักศรัทธาและความเชื่อ หลักปฏิบัติ จริยธรรม ศิลธรรม และบทบัญญัติของอัลอิสลามในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และวิชาการแขนงต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้อัลกุรอานยังกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ยุคก่อนหน้านบีมุฮัมมัด ﷺ เช่น ยุคนบีอาดัม นบินุส (โนอา) นบีอิบรอฮีม (อับราฮัม) นบีมูซา (โมเสส) นบีดาวูด (เดวิด) นบีสุลัยมาน (โซโลมอน) และนบีอิซา (เยซู) เป็นต้น เช่นเดียวกับอัลกุรอานได้กล่าวถึงประชาชาติและเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นนอกคาบสมุทรอาระเบีย เช่น ชนชาติลูฏ ชาวอาด ชาวษะมุค ชาวษะฮูดีย (ยิว) และชาวสะบะฮอ ตลอดจนการต่อสู้กันระหว่างโรมันตะวันออกกับเปอร์เซีย เป็นต้น และยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นยุคนบีมุฮัมมัด ﷺ เช่น สงครามบะดร์ สงครามอุฮุด สงครามค็อนคัก และสงครามฮุนัยน์ เป็นต้น¹⁰²

Shalabi กล่าวว่า ไม่พบข้อโต้แย้งใดๆ ระหว่างนักวิชาการมุสลิมในการยอมรับอัลกุรอานและปฏิบัติตามแนวทางอัลกุรอาน และจำเป็นสำหรับนักวินิจัยและนักนิติศาสตร์อิสลามจะต้องใช้อ้างอิงอัลกุรอานเป็นลำดับแรก... แม้นักกฎหมายอิสลามจะมีความเห็นแตกต่างกันบ้างในแต่ละบทแต่ละตอน แต่ไม่มีบุคคลใดปฏิเสธการนำอัลกุรอานมาใช้เป็นหลักฐาน และเมื่อมีหลักฐานปรากฏชัดเจนจากอัลกุรอานแล้วย่อมไม่จำเป็นต้องใช้หลักฐานจากแหล่งที่มาอื่นอีก¹⁰³ นักนิติศาสตร์อิสลามยังจำแนกการนำอัลกุรอานมาใช้เป็นหลักฐาน 2 ประเภทคือ (1) al-Qat'ay หมายถึง หลักฐานที่ปรากฏเป็นถ้อยคำและมีความหมายชัดเจน โดยไม่สามารถตีความเป็นอย่างอื่นได้ เช่น หลักฐานเกี่ยวกับการแบ่งมรดก เป็นต้น (2) al-Zanniy หมายถึง หลักฐานที่ปรากฏเป็นถ้อยคำ แต่สามารถตีความหมายเป็นอื่นได้ เช่น หลักฐานเกี่ยวกับการลูบหรือเช็ดศีรษะในการอาบน้ำละหมาด

¹⁰² อ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือ คณะกรรมการมาลิกกลางแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. องค์รวมคำสอนแห่งอิสลาม. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

¹⁰³ Shalabi, Muhammad Mustafā. 1986. Usūl al-Fiqh al-Islāmī. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 93 (เล่ม 1).

2) **อัสสุนนะฮฺ (al-Sunnah)** เป็นสิ่งที่พาดพิงถึงนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำ การกระทำความผิด การยอมรับ ตลอดจนคุณสมบัติในด้านสรีระและจริยะ ตลอดจนชีวประวัติของท่านก่อนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนบีและหลังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนบี¹⁰⁴ นักวิชาการด้านอัลหะดีษมักใช้คำว่า อัสสุนนะฮฺ กับทุกสิ่งที่มีหลักฐานจากบทบัญญัติ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะมาจากอัลกุรอาน นบีมุฮัมมัด ﷺ หรือการวินิจฉัยของบรรดาเศาะฮาบะฮฺก็ตาม¹⁰⁵ เช่น การรวบรวมอัลกุรอาน และการส่งเสริมให้อ่านอัลกุรอานตามต้นแบบอย่างเดียวกัน เป็นต้น โดยจะเรียกสิ่งที่ตรงกันข้ามว่า อัลบิอะฮฺ (อุตริกรรม) ความเห็นดังกล่าวใกล้เคียงกับทัศนะของนักวิชาการบางกลุ่ม (Usuliyin) ที่หมายถึง สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะเป็นคำพูด การกระทำ และการยอมรับ โดยแตกต่างกันตรงที่นักวิชาการด้านอัลหะดีษจะศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่มาจากตัวนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำ และแบบฉบับการดำเนินชีวิตของท่าน โดยไม่แยกว่าจะมีตัวบทหรือบัญญัติศาสนากำหนดไว้หรือไม่ก็ตาม ขณะที่นักวิชาการบางกลุ่ม (Usuliyin) จะศึกษาเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของการวินิจฉัยหลังจากนบีมุฮัมมัด ﷺ เพื่อนำมาเป็นธรรมเนียมของการดำเนินชีวิตประจำวัน

หากพิจารณาจากสิ่งที่เกิดจากนบีมุฮัมมัด ﷺ สามารถแบ่งออกเป็น (1) พฤติกรรมทั่วไปของความเป็นมนุษย์ เช่น การกิน การดื่ม การนอน การเดิน และการนั่ง เป็นต้น ซึ่งทุกคนไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม แต่อนุญาตให้กระทำตามได้ และยังคงถึงกิจกรรมต่างๆ ทางโลกที่เกิดจากประสบการณ์ ความชำนาญ และการลองผิดลองถูก เช่น กรณีท่านพบชายคนหนึ่งกำลังผสมเกสรอินทผลัมและท่านก็ยอมรับ หรือการปรึกษากับบรรดาเศาะฮาบะฮฺเพื่อจัดทัพในสงครามบะดร์ เป็นต้น (2) พฤติกรรมที่มาจากท่านโดยเฉพาะและเกี่ยวข้องกับบัญญัติทางศาสนา แต่ไม่อนุญาตให้บุคคลอื่นปฏิบัติตาม เช่น การถือศีลอดติดต่อกันครั้งละหลายวันและการแต่งงานโดยไม่มีสินสอด เป็นต้น (3) พฤติกรรมที่มาจากท่านและเกี่ยวข้องกับบัญญัติทางศาสนา โดยอนุญาตให้กระทำตามได้หรือละทิ้งก็ได้ เช่น การแต่งกายด้วยสีขาว¹⁰⁶

al-Shafi'ay กล่าวว่า สิ่งที่จะนับว่าเป็นอัสสุนนะฮฺ มี 3 ประการได้แก่ (1) สิ่งที่อัลลอฮฺทรงประทานให้มา โดยมีหลักฐานจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺของนบีมุฮัมมัด ﷺ เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับหลักฐานจากอัลกุรอาน (2) สิ่งที่อัลลอฮฺทรงประทานให้มาโดยรวมและอัสสุนนะฮฺมาทำหน้าที่ขยายความ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ (3) สิ่งที่มีแบบฉบับมาจาก

¹⁰⁴ al-Sibā'ay, Mustafā. 2003. *al-Sunnah Wa Makānatuhā*. (Riyād : Dār al-Waraq), หน้า 65.

¹⁰⁵ เศาะฮาบะฮฺ หมายถึง บุคคลที่ได้พบกับนบีมุฮัมมัด ﷺ และศรัทธาในอัลอิสลามโดยตายในสภาพเป็นมุสลิม

¹⁰⁶ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. *Usūl al-Fiqh al-Islāmī*. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 112 (เล่ม 1).

ท่าน โดยสิ่งนั้นไม่มีปรากฏในอัลกุรอาน¹⁰⁷ นักปราชญ์และนักวิชาการมุสลิมทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า อัศสุนนะฮฺ คือ แหล่งที่มาของบัญญัติศาสนาและคำสอนต่างๆ โดยนักวิญญ์และนักวิจัยอิสลามจะต้องนำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงรองจากอัลกุรอาน เช่นเดียวกันมุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามบัญญัติศาสนาและอัศสุนนะฮฺของนบีมุฮัมมัด ﷺ เพราะคือสิ่งที่มากำชับให้สิ่งที่อนุมัตยังคงอนุวัติต่อไป และสิ่งที่ต้องห้ามยังคงห้ามต่อไป ดังอัลกุรอานระบุว่า

﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...الآية﴾

(الحشر : 7)

ความว่า และอันใดที่ศาสนทูตได้นำมาให้พวกเจ้า ดังนั้นพวกเจ้าจงยึดเอามันไว้ และอันใดที่เขาห้ามพวกเจ้าจากสิ่งนั้น พวกเจ้าจงละเว้นเสีย...

อัลอายะฮฺ

(อัลฮัซร์ : 7)

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแบบฉบับนบีมุฮัมมัด ﷺ นอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่เชื่อฟังปฏิบัติตามอัลลอฮฺและศาสนทูตของพระองค์แล้ว ยังช่วยส่งเสริมสังคมให้เกิดความมั่นคง ความสงบสุข และความเป็นอยู่ที่ดี ดังอัลกุรอานระบุว่า

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾

(النور : 54)

ความว่า จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) พวกเจ้าจงเชื่อฟังและปฏิบัติตามอัลลอฮฺ และพวกเจ้าจงเชื่อฟังและปฏิบัติตามศาสนทูต หากพวกเขาผินหลังให้ แท้จริงหน้าที่ของเขาคือสิ่งที่ถูกมอบหมายแก่เขา และหน้าที่ของพวกเจ้าคือสิ่งที่ถูกมอบหมายแก่พวกเจ้าเช่นกัน และหากพวกเจ้าเชื่อฟังและปฏิบัติตามเขา พวกเจ้าก็จะอยู่ในหนทางที่ถูกต้อง และหน้าที่ของศาสนทูตมิใช่อื่นใด นอกจากเผยแผ่อันแจ้งชัด

(อันนุร : 54)

¹⁰⁷ al-Shafi'ay, Muhammad Idris. 1939. al-Risālah. (s.l. : s.n.), หน้า 33.

หากพิจารณาในด้านตัวบทชี้ขาด นักวินิจฉัยและนักวิจัยอิสลามจะต้องนำอัลกุรอานมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานลำดับแรก หากพบตัวบทปรากฏอย่างชัดเจนก็ไม่จำเป็นต้องค้นหาหลักฐานจากอัสสุนนะฮ์ แต่ถ้าไม่พบหลักฐานจากอัลกุรอาน หรือพบหลักฐานแต่หลักฐานไม่ชัดเจน หรือพบหลักฐานแต่หลักฐานไม่มีรายละเอียดมากพอ นักวินิจฉัยและนักวิจัยอิสลามสามารถกลับไปค้นหาจากอัสสุนนะฮ์ เพื่อนำมาประกอบการตัดสินปัญหาหรือขยายเพิ่มเติมได้¹⁰⁸

al-Shawkāny กล่าวว่า บรรดาผู้นำมุสลิมควรส่งเสริมให้นักวินิจฉัย นักวิจัยอิสลาม นักกฎหมายอิสลามให้ความสำคัญกับอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์ ควรทุ่มเทความพยายามในการค้นหาหลักฐานจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์ให้มาก โดยไม่ละเลยหรือลดความสำคัญของอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์เพื่อไปค้นหาหลักฐานจากแหล่งอื่น เช่น หลักกียาส และอื่นๆ เป็นต้น ยกเว้นกรณีชี้ขาดหลักฐานจริงๆ เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็หลักฐานที่ชี้ขาดมาจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์หรือเป็นเพียงข้อบ่งชี้อื่น นักวินิจฉัยควรอ้างหลักฐานจากแหล่งที่มาของสิ่งนั้น¹⁰⁹

3) การวินิจฉัย (al-Ijtihad) หมายถึง การวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับข้อชี้ขาดทางศาสนา หรือกฎหมายอิสลามที่ไม่เคยปรากฏหลักฐานชี้ชัดมาก่อน เพื่อหาข้อยุติและนำไปปฏิบัติ¹¹⁰ เช่น การประกันภัย บัตรเครดิต การเล่นหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ และพันธบัตรรัฐบาล การวินิจฉัยดังกล่าวจะต้องดำเนินการภายใต้กรอบของอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์

หากพิจารณาตามค่านิยมข้างต้นจะพบว่า ขอบเขตการวินิจฉัยอิสลามครอบคลุมตั้งแต่ภาคอิบาดะฮ์ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นต้น และภาคครอบครัว เช่น การแต่งงาน การหย่า และการแบ่งมรดก เป็นต้น และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจการ เช่น การประกอบอาชีพ การค้า การลงทุนและอื่นๆ เป็นต้น โดยเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันตั้งแต่ระดับรายบุคคล กลุ่ม องค์กรและระดับชาติ หรืออาจกล่าวโดยสรุปว่า ทุกงานวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมาย หรือข้อชี้ขาดตามศาสนา บัญญัติในสิ่งที่ไม่เคยมีหลักฐานชี้ชัดมาก่อน¹¹¹ โดยมิได้แยกการเมืองออกจากศาสนา

¹⁰⁸ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. Usūl al-Fiqh al-Islāmī. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 148 (เล่ม 1).

¹⁰⁹ al-Shawkāny, Muhammad 'Alī Muhammad. Talab al-'Ailm Wa Tabaqāt al-Muta'alimīn. (Lebanon : al-Kutub al-'Almīyah), หน้า 105.

¹¹⁰ al-Zarkazy. 1998. al-Bah al-Muhīt. (Kuwait : Wizarah al-'Awqāf Wa al-Shu'aūl al-Islāmīyah), หน้า 18.

¹¹¹ al-Ghazāly, 'Abū Hāmid Muhammad. 1992. al-Mustafā Min 'Alm al-Uṣūl. (Jeddah : al-Madīnah

การวินิจฉัยดังกล่าวสามารถกระทำเพียงบุคคลคนเดียว หรือเป็นกลุ่มและคณะ หากการวินิจฉัยเป็นไปโดยคณะนักนิติศาสตร์อิสลาม มติที่ได้มาจะเรียกว่า al-Ijmā'a หรือ al-Ittiḥāq ก็ได้ โดยคำว่า al-Ittiḥāq จะใช้กับการวินิจฉัยมากกว่า 1 คนเสมอ¹¹² ส่วนสำนักนิติศาสตร์อิสลามที่มีความสำคัญต่อการวินิจฉัยอิสลามได้แก่ สำนักนิติศาสตร์อัชชาฟีอียะฮฺ สำนักนิติศาสตร์อัลฮันฟีละฮฺ สำนักนิติศาสตร์อัลมาลิกียะฮฺ และสำนักนิติศาสตร์อัลฮันบาลียะฮฺ¹¹³ นักนิติศาสตร์อิสลามส่วนมากมีความเห็นว่า al-Ijmā'a สามารถนำมาเป็นหลักฐานทางการตัดสินและชี้ขาดได้¹¹⁴ โดยจัดอยู่ในลำดับที่ 3 และมีได้จำกัดอยู่ในยุคหนึ่งยุคใด เพราะที่มาของ

al-Munawarah), หน้า 18 (เล่ม 4). และหนังสือของ Shalabi, Muhammad Mustafā. 1986. Usūl al-Fiqh al-Islāmī. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 164 (เล่ม 1).

¹¹² al-Ijmā'a ตามหลักภาษาศาสตร์ หมายถึง ความตั้งใจและการตัดสินใจ ส่วนนิยามตามหลักนิติศาสตร์อิสลามหมายถึง ความเห็นอย่างสอดคล้องกันของปวงปราชญ์ผู้วินิจฉัยของประชาชาติบิมุฮัมมัด ﷺ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง กล่าวคือ หากมีปัญหาศาสนาเกิดขึ้นหลังจากนบีเสด็จชีวิตโดยอัลกุรอานและอัซซุนนะฮฺมิได้กล่าวถึงเลย นักวินิจฉัยจะทำการวินิจฉัยเพื่อหาข้อชี้ขาดต่อปัญหานั้นๆ ซึ่งบางครั้งคำวินิจฉัยอาจจะแตกต่างกันและอาจจะตรงกัน โดยผลการวินิจฉัยที่สอดคล้องกันเรียกว่า al-Ijmā'a

¹¹³ มุฮัมมัด บิน อีดิส อัชชาฟีอี เกิดช่วง ฮ.ศ.150 (ค.ศ.767) และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ.240 (ค.ศ.857) มีผู้ปฏิบัติตามประมาณ 100 ล้านคน เช่น ในปาเลสไตน์ เลบานอน อียิปต์ อิรัก ซาอุดีอาระเบีย เยเมน ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย, อะบูฮะนีฟะฮฺ นูมาน บิน ซาบิต เกิดในปี ฮ.ศ.80 (ค.ศ.699) และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ.150 (ค.ศ.769) มีผู้ปฏิบัติตามประมาณ 340 ล้านคน ส่วนใหญ่ในประเทศตุรกี ปากีสถาน อินเดีย อัฟกานิสถาน จอร์แดน จีน และประเทศที่แยกตัวออกรัสเซีย, มาลิก บิน อะนัส อัศบะลี เกิดในปี ฮ.ศ.93 (ค.ศ.714) และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ.179 (ค.ศ.800) มีผู้ปฏิบัติตามประมาณ 45 ล้านคน เช่น ในประเทศโมร็อกโก แอลจีเรีย ตูนิเซีย ลิเบีย ซูดาน กูเวต และบาห์เรน ส่วน อะฮฺมัด บิน ฮัมบัล เกิดในปี ฮ.ศ.164 (ค.ศ.780) และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ.241 (ค.ศ.857) มีผู้ปฏิบัติตามประมาณ 3 ล้านคน ส่วนใหญ่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย เลบานอน และซีเรีย

¹¹⁴ ดังมีรายงานระบุว่า ประชาชาติของฉันทจะไม่ลงมติในทางที่ผิด และอีกสำนวนหนึ่งความว่า อัลลอฮฺจะไม่ทรงรวมประชาชาติของฉันทในทางที่ผิด (บันทึกโดยอิบนุมาญะฮฺ : 3950) ปัจจุบันพบองค์กรมุสลิมหลายองค์กรทำหน้าที่วิจัยทางวิชาการและวินิจฉัยทางศาสนาปัญหาต่างๆ ทั้งในประเทศ เช่น คณะกรรมการประจำการวิจัยทางวิชาการและการวินิจฉัยทางศาสนา ประเทศซาอุดีอาระเบีย หรือระหว่างประเทศโดยมีสมาชิกประกอบด้วยนักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิจากทั่วโลก เช่น มัจญมะฮฺอ์ฟิกีฮฺ (ศูนย์รวมการสัมมนาเกี่ยวกับนิติศาสตร์อิสลาม) เป็นองค์กรหนึ่งที่ยื่นกับอรรอเบียฮฺ (องค์การสันนิบาตโลกมุสลิม) ประเทศซาอุดีอาระเบีย

al-Ijmā'a คือการวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับเป้าหมายของคัมภีร์อัลกุรอานและ
ฮิสสุนนะฮฺ ดังอัลกุรอานระบุว่า¹¹⁵

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ
نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾

(النساء : 115)

ความว่า บุคคลใดที่ฝ่าฝืนศาสนทูตหลังจากคำชี้แจงอันถูกต้องได้ประจักษ์แก่
เขาแล้วและเขายังปฏิบัติตามแนวทางที่มีไขของผู้ศรัทธา เราก็จะหันเขา
ไปตามที่เขาได้หันไป และเราจะนำเขาเข้านรกญะฮันนัม โดยมันที่กลับ
อันชั่วร้ายยิ่ง

(อันนิซาอู : 115)

อายะฮ์ดังกล่าวสัญญาจะนำบุคคลที่ฝ่าฝืนคำสั่งของศาสนทูต และไม่เจริญรอย
ตามแนวทางของผู้มีศรัทธาเข้านรก เมื่อเป็นเช่นนั้นทุกคนจึงมีสิทธิเลือกแนวทางและวินิจฉัย เพื่อ
หาหนทางที่ดีที่สุดจนกว่าตัวเองจะได้เข้าสวนสวรรค์ นอกจากนี้อัลกุรอานยังยอมรับว่าบุคคลที่
มีความยุติธรรมเป็นส่วนหนึ่งของประชาชาติอิสลาม (อุมมะฮฺ) ดังอัลกุรอานระบุว่า

﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ... الْآيَةَ﴾

(البقرة : 143)

ความว่า และทำนองเดียวกัน เราได้ให้พวกเจ้าเป็นประชาชาติที่มีความ
ยุติธรรม เพื่อพวกเจ้าจะได้เป็นสักขีพยานแก่มนุษยทั้งหลาย...อัลอายะฮ์¹¹⁶

(อัลบะเกาะเราะฮฺ : 143)

¹¹⁵ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. *Usūl al-Fiqh al-Islāmī*. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah),
หน้า 159.

¹¹⁶ นักวิชาการบางท่านให้ความหมายว่าประชาชาติสากล และอ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ al-Dimishqy,
'Abī al-Fidā' al-Hāfiz Ibn Kathīr. 1981. *Tafsīr Ibn Kathīr*. (Lebanon : Dār al-Fikr), อัลบะเกาะเราะฮฺ :
143.

ดังนั้นหากบุคคลที่มีความเป็นธรรมได้มีมติเอกฉันท์ในสิ่งหนึ่งสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมสามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้เพราะเป็นไปได้ที่จะชี้ว่าในสิ่งไม่ถูกต้อง ดังอัลหะดีษระบุว่า

((لا تزال طائفة من أمتي ظاهرين على الحق لا يضرهم من خذلهم حتى يأتي أمر الله وهم كذلك))

(رواه البخاري : 1920)

ความว่า คนกลุ่มหนึ่งจากประชาชาติของนบียังคงดำรงบนความถูกต้องอย่างเปิดเผย โดยบุคคลที่พยายามยับยั้งพวกเขาไม่สามารถทำอันตรายพวกเขาได้ จนกระทั่งพระบัญชาของอัลลอฮ์จะมีมา พวกเขายังคงเป็นแบบนั้น

(บันทึกโดยอัลบุคอรี : 1920)

นอกจากนั้นคำนิยามข้างต้นชี้ให้เห็นว่า คำว่า Ijtihād หรือ Diagnosis ตามหลักนิติศาสตร์อิสลามจะมีความหมายกว้างและครอบคลุมกว่าคำว่า Research เพราะ Research ทั่วไปในปัจจุบันหมายถึง การศึกษาและค้นคว้าประเด็นหรือหัวข้อหนึ่งหัวข้อใด เพื่อหาคำตอบโดยมีวิธีดำเนินการวิจัยเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากการวิจัยอิสลามที่อาจจะเกี่ยวข้องกับงานวินิจฉัย เพื่อหาข้อชี้ขาดตามศานาบัญญัติ และอาจจะเกี่ยวข้องกับสังคมมุสลิมและโลกอิสลามโดยรวม เช่น การสำรวจความพึงพอใจของมุสลิมไทยที่มีต่อจุฬาราชมนตรี เป็นต้น

4) การเทียบหรือการอนุมาน (al-Qiyās) หมายถึง การเทียบสิ่งที่ไม่มีความทับซ้อนกับสิ่งที่มีตัวตน¹¹⁷ เนื่องจากทั้งสองสิ่งมีสาเหตุของการกำหนดบทบัญญัติเหมือนกัน เช่น การนำเบียร์และวิสกี้ ที่มีได้ถูกระบุไว้ในอัลกุรอานและสุนนะฮ์เปรียบเทียบกับเหล้า ซึ่งเป็นสิ่งต้องห้ามในอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮ์ เพราะทำให้ผู้ดื่มมีอาการมึนเมาหรือเสียดสี ดังนั้นเบียร์ วิสกี้ และทุกสิ่งที่ทำให้มึนเมาหรือขาดสติ ย่อมเป็นสิ่งต้องห้ามเช่นกันเพราะมีสาเหตุเหมือนกัน โดยองค์ประกอบของการเทียบหรือการอนุมานได้แก่ สิ่งที่ใช้เป็นหลักในการเทียบ (เช่น สุรา) สิ่งที่จะนำไปเทียบ (เช่น เบียร์และวิสกี้) บทบัญญัติของสิ่งที่ใช้เป็นหลักเทียบ (เช่น สิ่งต้องห้าม) และสาเหตุ (เช่น การทำให้มึนเมา เป็นต้น) โดยนิยมใช้หลักอรรถกถาเกี่ยวกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับนิติศาสตร์อิสลามเท่านั้น และจะไม่นำมาใช้กับเรื่องหลักอะกิดะฮ์ (หลักศรัทธา) และอิบาอะฮ์ (การปฏิบัติศาสนกิจ)

¹¹⁷ อิศมาแอ อาลี. 2537. กฎหมายอิสลาม. (ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี), หน้า

นักวิชาการด้านรากฐานนิติศาสตร์ให้ทัศนะว่า al-Qiyās สามารถนำไปใช้เป็น หลักฐานได้ครบใดที่ไม่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนจากอัลกุรอาน ฮัสสุนนะฮ์ และมตินักปราชญ์ เนื่องจากอัลกุรอานกำชับทุกคนให้ใช้สติปัญญาและเหตุผล เพื่อจะได้หลุดพ้นจากการถูกลงโทษ เหมือนชาวอิวเฝ้าอะนินะฎิร¹¹⁸ อัลกุรอานระบุว่า

﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُوا أَنَّهم مَانِعْتَهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾

(الحشر : 2)

ความว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ทำให้บรรดาผู้ปฏิเสธจากชาวคัมภีร์ออกจาก บ้านเรือนของพวกเขาเป็นครั้งแรกที่ถูกขับไล่เป็นกลุ่มๆ พวกเขามีได้ คิดคิดหรือว่า พวกเขาจะออกไป และพวกเขาคิดว่า แท้จริงป้อมปราการ ของพวกเขาจะป้องกันพวกเขาให้รอดพ้นจากการลงโทษของอัลลอฮ์ แต่ การลงโทษของอัลลอฮ์ได้มีมายังพวกเขาอย่างมิเคยคาดคิดมาก่อน และ พระองค์ทรงทำให้ความหวาดกลัวเกิดขึ้นหัวใจของพวกเขา พวกเขาได้ ทำลายบ้านเรือนของพวกเขาด้วยน้ำมือของพวกเขา และด้วยน้ำมือของ บรรดาผู้ศรัทธา ดังนั้นพวกเขาก็จึงยึดถือเป็นบทเรียนเถิด โอ้ผู้มีสติปัญญา ทั้งหลาย

(อัลฮัซร์ : 2)

เช่นเดียวกับการใช้สติปัญญาและเหตุผลของมูอาฮบุนุฏริบะบัลในการวินิจฉัย เพื่อ ยุติปัญหาที่เกิดขึ้นในเยเมน ซึ่งนบีมุฮัมมัด ﷺ ให้การยอมรับ และการยอมรับของท่านก็ชี้ให้เห็น ว่า การใช้ความคิดและเหตุผลคือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกันที่มักจะพบได้เสมอจากคนส่วนใหญ่ นอกจากนั้น บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ยังมีความเห็นว่า อะบูบักร์ควรดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ (ผู้นำอิสลาม) คน แรก โดยเปรียบเทียบกับกรณีที่ท่านเคยมอบหมายให้อะบูบักร์เป็นผู้นำละหมาดก่อนท่านจะ สิ้นชีวิต ขณะนี้นักวิชาการด้านรากฐานนิติศาสตร์หลายท่านให้ทัศนะว่าที่มาของบัญญัติอิสลามมา

¹¹⁸ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. Usūl al-Fiqh al-Islāmī. (Lebanon : al-Nahdah al-‘Arabīyah), หน้า 191 และหน้า 196.

จากอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮฺ เท่านั้น เช่น อะกีดะฮฺ (หลักการศรัทธา) อิบาเดฮฺ (การแสดงความรักและภักดี) และอื่นๆ ที่มีรูปแบบตายตัว เป็นต้น ส่วนหลักอิจญ์มาอฺ หลักกียาส และอื่นๆ จะถูกนำมาใช้ในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองเท่านั้น

นักวิชาการด้านรากฐานนิติศาสตร์ และสำนักนิติศาสตร์อัชชาฟีอียะฮฺ อัลสะนาฟีอียะฮฺ อัลมาลิกียะฮฺ และอัลสะนาบิละฮฺ ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่าหลักฐานทั้ง 4 (อัลกุรอาน ฮิสสุนนะฮฺ อัลอิจญ์มาอฺ และอัลกียาส) คือ หลักฐานทางศาสนบัญญัติอิสลามที่นักวิชาการมีความเห็นสอดคล้องกันและสามารถนำไปเป็นหลักฐานชี้ขาดได้ นอกจากนี้ นักนิติศาสตร์อิสลามหลายท่านยังให้ทัศนะว่า แม้ทุกเหตุการณ์หรือทุกปรากฏการณ์จะมีข้อชี้ขาดที่มาจากบัญญัติศาสนาแต่ไม่ได้หมายความว่า ทุกยุคทุกสมัยจำเป็นต้องมีข้อชี้ขาดจากอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮฺอย่างชัดเจนเสมอไป เพราะตัวบทหลักฐานนั้นย่อมมีข้อจำกัดในตัวของมัน หรือทัศนะของนักนิติศาสตร์อิสลามน้อยเกินไป จนไม่สามารถอธิบายข้อยุติของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้นพวกเขาจึงมีความเห็นว่า บางกรณีอาจจะใช้แนวทางของมติของปราชญ์ การอนุমান การเปลี่ยนจากบทบัญญัติที่คล้ายคลึงกับปัญหาโดยไปใช้บทบัญญัติอื่น เพราะมีเหตุผลที่ดีกว่าในการกระทำเช่นนั้น การคำนึงถึงผลประโยชน์บางประการทางสังคมโดยไม่มีบทบัญญัติกล่าวถึงและจารีตประเพณี หลักฐานดังกล่าวเรียกว่า หลักฐานที่นักวิชาการยังมีความเห็นไม่ตรงกัน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ตามวาระและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค เพราะความสมบูรณ์ของกฎหมายอิสลามมิได้ขึ้นอยู่กับกรณีกฎหมายครอบคลุมทุกอย่างเสมอไป โดยอาจจะมีเพียงข้อชี้ขาดที่เกี่ยวกับเหตุการณ์และปรากฏการณ์ต่างๆอย่างผิวเผินเท่านั้น¹¹⁹

5) *al-Istihsān* หมายถึง การเปลี่ยนจากบทบัญญัติที่คล้ายคลึงกับปัญหาไปใช้บทบัญญัติอื่นเพราะมีเหตุผลอื่นที่หนักแน่นกว่า กล่าวคือ ยุติการใช้หลักฐานจากอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮฺที่ชี้เฉพาะแต่ใช้หลักฐานอื่นแทน เนื่องจากมีประโยชน์และมีผลกระทบที่ดีมากกว่า¹²⁰ เช่น การเพิกถอนกรรมสิทธิ์ที่ดินและรื้อถอนที่อยู่อาศัยของประชาชน เพื่อนำที่ดินหรือพื้นที่ไปใช้สร้างถนน เขื่อน โรงไฟฟ้า และสนามบิน เป็นต้น ตามหลัก *al-Istihsān* นั้น รัฐอาจใช้อำนาจบังคับเพิกถอนสิทธิในที่ดิน หรือเพิกถอนกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยรัฐจ่ายเงินชดเชย ค่ารื้อถอน และจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ หรือรัฐไม่กระทำการใดๆเลยก็ได้เพราะประชาชนครอบครองที่ดินอยู่ทั้งหมดอยู่ในดุลยพินิจของรัฐ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมที่สังคมควรได้รับมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล

¹¹⁹ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. *Usūl al-Fiqh al-Islāmī*. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 256.

¹²⁰ al-'Andalūsy, 'Alī 'Ahmad. 1984. *al-'Ahkām*. (al-Qāhirah : Dār al-Hadīth), หน้า 192 (เล่ม 6).

บุคคลแรกที่นำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้คือ อะบูฮะนีฟะฮฺ ผู้นำของสำนักนิติศาสตร์อัลฮะนะฟียะฮฺ โดยให้เหตุผลว่า อัลกุรอานใช้ให้ปฏิบัติตามข้อตัดสินที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์¹²¹ ขณะที่สำนักนิติศาสตร์อัชชาฟีอียะฮฺไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่า ทฤษฎีดังกล่าวเกิดจากความคิดเห็นและการตัดสินส่วนตัว ไม่เกี่ยวข้อง กับอัลกุรอานและอิสสุนนะฮฺแต่ประการใด ดังนั้นจึงไม่สามารถนำมาเป็นหลักฐานชี้ขาดเมื่อเกิดปัญหาได้¹²² ความเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับทัศนะของ al-Zāhiry, Ibn Humbal, Ibn Quddāmah และนักนิติศาสตร์อิสลามบางท่านของสำนักนิติศาสตร์อัลฮะนะฟียะฮฺ

6) **al-Masālih al-Mursalah** หมายถึง ผลประโยชน์ที่ไม่มีบทบัญญัติกล่าวถึง กล่าวคือ การคำนึงถึงผลประโยชน์ทางสังคมส่วนรวมหรือการไต่ตรองในสิ่งหนึ่งเพื่อทำให้สังคมห่างไกลภัยอันตราย ความตกต่ำ และล้มล้าง โดยสิ่งนั้นมีได้ถูกกล่าวในอัลกุรอาน อิสสุนนะฮฺ และหลักการกียาส¹²³ เช่น การว่าจ้างทำงาน โดยตามหลักกฎหมายอิสลามถือว่า ผู้จ้างมีสิทธิจะกำหนดอัตราเงินเดือน ชั่วโมงทำงาน ระยะเวลาการทำงาน และอื่นๆให้แก่คนงานโดยชอบธรรม แต่ถ้าหากผู้จ้างฉวยโอกาสอาศัยหลักการดังกล่าวมาใช้เอารัดเอาเปรียบคนงานโดยมิชอบธรรม เช่น กำหนดให้คนงานทำงานหนักเกินไป หรือจ่ายค่าตอบแทนต่ำกว่ามาตรฐานทั่วไป หรือบังคับให้ทำงานที่ขัดกับหลักศาสนา การว่าจ้างและการกำหนดดังกล่าวย่อมเป็นโมฆะได้เหมือนกัน เพราะขาดความยุติธรรม เนื่องจากอัลกุรอานระบุว่า

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

(النحل : 90)

ความว่า แท้จริงอัลลอฮฺทรงใช้ให้รักษาความยุติธรรมและทำความดีและ
บริจาคนแก่ญาติสนิท และให้ละเว้นจากการทำลามกและความชั่วช้าและ
อธรรม พระองค์ทรงตักเตือนพวกเจ้าเพื่อพวกเจ้าจะได้รำลึก

(อันนะฮฺลุ : 90)

¹²¹ อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ al-Dimishqy, 'Abī al-Fidā' al-Hāfiz Ibn Kathīr. 1981. Tafsīr Ibn Kathīr. (Lebanon : Dār al-Fikr), อัสซุมรี : 18.

¹²² อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ al-Shafi'ay, Muhammad Idrīs. 1973. al-Um. (Lebanon : Dār al-Ma'arifah), บทที่ว่าด้วย al-Istihsan คือ สิ่งที่เป็นโมฆะ

¹²³ al-Sharfī, 'Abd al-Salām Muhammad. 1996. Nazarīyah al-Siyāsah al-Shar'āīyah. (Libya : Jāmi'ah Qārīyūnus), หน้า 58.

นักนิติศาสตร์อิสลามบางท่านมีความเห็นว่า อัลกุรอานและฮิสฎุนนะฮฺใช้ในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์และละเว้นในสิ่งที่เป็นบาปและเป็นภัยต่อเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ทำให้สังคมส่วนรวมเกิดความสงบสุข หรือทำให้สังคมห่างไกลอันตราย สิ่งนั้นจึงเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้¹²⁴ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าส่วนใหญ่ al-Masālih al-Mursalah และ al- Istihṣān จะถูกนำมาใช้เฉพาะกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แต่นำมาใช้ในภาค อิบาตะฮฺ (การแสดงความจริงรักภักดี) ที่มีรูปแบบเฉพาะไม่ได้ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การประกอบพิธีฮัจญ์ หรือนำมาใช้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวไม่ได้ ส่วน al-Masālih al-Mursalah หรือเรียกว่า al-Istislāh จะถูกนำมาใช้เป็นข้อชี้ขาดในสิ่งที่ไม่ปรากฏในอัลกุรอานและฮิสฎุนนะฮฺ ขณะที่ al-Istihṣān จะถูกนำมาใช้ตัดสินเป็นข้อตัดสินในสิ่งที่ปรากฏในอัลกุรอานและฮิสฎุนนะฮฺ

7) **al-Urf** หมายถึง จารีตประเพณีของสังคมส่วนใหญ่ให้การยอมรับและปฏิบัติติดต่อกันมาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น ประเพณีพื้นบ้านของภาคกลาง นิยมช่วยกันทำไร่ไถนาและเก็บเกี่ยวข้าวในนา โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกันหรือจ่ายค่าแรงเป็นข้าวเปลือก ประเพณีดังกล่าวสามารถกระทำต่อไปได้ตราบใดที่ไม่ปรากฏว่ามีการกระทำใดๆขัดแย้งกับบัญญัติอิสลาม

นักนิติศาสตร์อิสลามแบ่งขนบธรรมเนียมประเพณีออกเป็น (1) สิ่งที่มนุษย์กระทำกันมาอย่างเนื่องนิจในทุกประเทศและทุกยุคทุกสมัย เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตสินค้า หรือการว่าจ้างให้ผลิตสินค้า เป็นต้น (2) สิ่งที่มนุษย์กระทำกันมาอย่างเนื่องนิจในทุกแคว้นและทุกกลุ่มชน เช่น การค้าขาย การผลิตข้าวของเครื่องใช้ เป็นต้น

นักนิติศาสตร์อิสลามส่วนมากให้ความเห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีใดที่ไม่ขัดกับเจตนารมณ์ของอัลกุรอานและฮิสฎุนนะฮฺ สามารถปฏิบัติต่อไปได้จนกว่าจะพบหลักฐานชี้ขาดว่าปฏิบัติต่อไปไม่ได้ เพราะไม่พบหลักฐานใดๆจากนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่สั่งห้าม ทำลาย และยกเลิก ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอาหรับที่เคยกระทำกันมาในยุคญาฮิลียะฮฺ และตรงกันข้ามท่านยอมรับในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีมีประโยชน์ และสอดคล้องกับเป้าหมายของหลักกฎหมายอิสลาม และยกเลิกประเพณีที่เป็นโทษหรือมีภัยต่อสังคมและตนเอง เช่น ประเพณีนิยมที่เรียกเก็บ

¹²⁴ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. Usūl al-Fiqh al-Islāmī. (Lebanon : al-Nahdah al-‘Arabīyah), หน้า 289.

และหนังสือของ al-Sharīf, ‘Abd al-Salām Muhammad. 1996. Nazarīyah al-Siyāsah al-Shar‘aīyah. (Libya : Jāmi‘ah Qārīyūnus), หน้า 69.

ดอกเบี้ยจากการกู้ยืม หรือประเพณีค้าขายแบบเก็บเงินล่วงหน้าหรือสินเชื่อ (สะลัม) ซึ่งท่านยอมรับก่อนที่จะปรับการซื้อขายสินเชื่อ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่าง 2 ฝ่าย¹²⁵

8) **al-Istihṣāb** หมายถึง การปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือบทบัญญัติเดิมที่มีอยู่แล้ว เพราะไม่ปรากฏหลักฐานจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺ ดังนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกชนิดโดยพื้นฐานเดิม (أصل) ของกฎหมายอิสลามถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถกระทำได้ ครอบคลุมที่ไม่ปรากฏหลักฐานจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺมาชี้ขาดว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นๆเป็นสิ่งต้องห้าม หรือเกี่ยวข้องกับที่ศาสนาไม่อนุมัติ เช่น ดอกเบี้ย การทุจริต การเอารัดเอาเปรียบและการกำหนดราคาสูงกว่าท้องตลาด เป็นต้น¹²⁶

3.2.5 ประเภทของเศรษฐศาสตร์อิสลาม

นักนิติศาสตร์อิสลามพยายามจำแนกบทบัญญัติแบบถาวร และบทบัญญัติแบบอนุโลมให้เปลี่ยนแปลงได้ โดยให้คำนิยามคำว่า บทบัญญัติแบบถาวร หมายถึง ข้อชี้ขาดต่างๆ ที่มาจากรากฐานทางกฎหมายอิสลาม พื้นฐานของกฎหมาย และโครงสร้างกฎหมายทั่วไปได้แก่ ข้อชี้ขาดต่างๆ ที่นบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวถึงในการกล่าวสุนทรพจน์ครั้งสุดท้าย และข้อชี้ขาดต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของกฎหมายอิสลาม เช่น การสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นจริง การระงับการทุจริต การระงับเรื่องที่อันตราย เป็นต้น ส่วนข้อชี้ขาดเกี่ยวข้องกับธุรกรรมต่างๆ หรือสิ่งที่มี การวินิจฉัยมายืนยัน เช่น รูปแบบเงินตรา สิ่งเหล่านี้เรียกว่า บทบัญญัติที่อนุโลมให้เปลี่ยนแปลง¹²⁷

แม้ว่านักนิติศาสตร์อิสลามจะให้คำนิยามแตกต่างกัน แต่สิ่งที่บรรดานักนิติศาสตร์อิสลามทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ให้การยอมรับคือ บทบัญญัติดังกล่าวมีทั้งแบบถาวร (Thābitah) เช่น ข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย ข้อบังคับในจ่ายชะกาตุ ข้อห้ามสำหรับการกระทำการใดๆ เพื่อให้ได้ทรัพย์สินมาโดยมิชอบธรรม การกำหนดราคา และการกักตุนสินค้า เป็นต้น และแบบอนุโลมให้เปลี่ยนแปลงได้ (Mutaghayyarah) เช่น ระบบการเงินอิสลาม เป็นต้น

¹²⁵ al-Sharīf, ‘Abd al-Salām Muhammad. 1996. *Nazarīyah al-Siyāsah al-Shar‘aīyah*. (Libya : Jāmi‘ah Qāriyūnus), หน้า 69.

¹²⁶ Shalabī, Muhammad Mustafā. 1986. *Usūl al-Fiqh al-Islāmī*. (Lebanon : al-Nahdah al-‘Arabīyah), หน้า 240.

¹²⁷ Othmān, Muhammad . 1996. *al-Mu‘āmalāt al-Mālīyah al-Mu‘āsarah Fī al-Fiqh al-Islāmīyah*. (Oman : Dār al-Nafs), หน้า 24.

ด้วยเหตุนี้กฎหมายอิสลามด้านเศรษฐกิจจึงแบ่งออกเป็นกฎหมายถาวร และกฎหมายที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป็นสิ่งที่ละเอียดและต้องใช้หลักการพิจารณา การวิเคราะห์ ตลอดจนการวินิจฉัยทางนิติศาสตร์อิสลามอย่างลึกซึ้ง เพราะประเด็นดังกล่าวเกี่ยวข้องกับหลักฐานชี้ขาด หลักฐานคาดการณ์ ทั้งส่วนบุคคลและสังคมส่วนรวม จนทำให้นักเศรษฐศาสตร์อิสลามได้แบ่งกฎหมายอิสลามด้านเศรษฐกิจออกเป็น 2 ประเภท¹²⁸

1) **ถาวร (Thabitah)** หมายถึง กฎหมายที่มีหลักฐานชี้ชัดขั้นเด็ดขาด หรือมีหลักฐานที่ชี้กลับไปที่ยึดมั่นของหลักฐานขั้นเด็ดขาด โดยมาจากอัลกุรอาน อัสสุนนะฮ์ อัลอิจญ์มาฮ์ และอัลกียาฮ์ โดยกฎหมายลักษณะนี้จะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไข โดยไม่ยึดติดกับวันเวลาและสถานที่ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นเดียวกับเป็นกฎหมายที่ครอบคลุมพฤติกรรมมนุษย์โดยทั่วไป เพื่อให้ชีวิตของทุกคนดำเนินไปอย่างสะดวกสบายและได้ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างไม่ยุ่งยากและลำบาก เช่น การอนุมัติการซื้อขายแต่ห้ามเรื่องดอกเบี้ย การห้ามละเมิดสิทธิเกี่ยวกับชีวิต เลือดเนื้อ ทรัพย์สิน เกียรติยศ ศักดิ์ศรี ชื่อเสียง หรือการที่ผู้ชายมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดก 2 ส่วนและผู้หญิง 1 ส่วน เป็นต้น

2) **เปลี่ยนแปลงได้ (Mutaghayyarah)** หมายถึง กฎหมายที่มีหลักฐานชี้ชัดแบบคาดการณ์ ซึ่งได้มาจากสายรายงานหรือข้อบ่งชี้ กฎหมายลักษณะดังกล่าวจึงสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ผลประโยชน์ มุมมองของนักนิติศาสตร์อิสลามในแต่ละยุคแต่ละสมัยหรือแต่ละบุคคล และอนุญาตให้เจ้าหน้าที่วินิจฉัยของรัฐ หรือนักนิติศาสตร์อิสลามที่วิเคราะห์เลือกนำมาใช้จากสิ่งที่ดี และเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับเป้าหมายของกฎหมายอิสลาม เช่น การวินิจฉัยของท่านอะลี บุตร อะบีฏอลิบ เกี่ยวกับการรับรองการจ่ายค่าจ้างสำหรับบุคคลที่เข้าร่วมทำงานตราบไคที่ยังไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่า เขายังไม่ได้ทำสัญญาหรือข้อตกลงไปในทิศทางใด หรือการที่ อุมัร บุตร อัลค็อฏฏอบ ระบุการจ่ายชะกาตุแก่บุคคลที่เข้ารับอิสลามใหม่โดยให้เหตุผลว่า นบีมุฮัมมัด ﷺ จะมอบชะกาตุให้เฉพาะบุคคลเพิ่งเข้ารับอิสลามและมีหัวใจที่อ่อนแอเท่านั้น ส่วนผู้ที่มีหัวใจหนักแน่นมั่นคงต่ออัลอิสลามแล้วไม่มีความจำเป็นใดๆที่จะจ่ายให้เขา การปฏิบัติดังกล่าวของท่านอุมัรเป็นที่ยอมรับในกลุ่มเศาะฮาบะฮ์ จึงถูกเรียกว่า มดินิกปราษญ์ เช่นเดียวกับการจัดเก็บภาษีที่ดินจากดินแดนที่มุสลิมเข้าพิชิต

¹²⁸ al-Qahtān, Musfir 'Alī. 2002. al-Nizām al-Iqtisādī Fī al-Islām. (Riyād : al-Malik Fahd), หน้า 2.

ส่วนกฎหมายหรือมติใดๆใดที่ออกมา โดยไม่อ้างอิงไปยังหลักฐานที่ชี้ขาดหรือหลักฐานชี้ชัดแบบภาคการณ กฏหมายดังกล่าวถือเป็นโมฆะ เนื่องจากมันเกิดจากความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและการเห็นดีเห็นงามของมนุษย์ เช่น การมีมติว่าดอกเบี๋ย การซื้อขายสุรา เนื้อสุกรเป็นสิ่งอนุมัติ นอกจากนั้นนักนิติศาสตร์อิสลามยังได้กำหนดเงื่อนไขข้อตัดสินไว้ดังนี้¹²⁹

- จำเป็นต้องตรวจสอบหลักฐาน โดยเฉพาะหลักฐานชี้ชัดขั้นเด็ดขาดที่ปรากฏตามวาระต่างๆ และจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงเรื่องข้อกำหนดที่ครอบคลุม ข้อกำหนดชี้เฉพาะ ข้อกำหนดที่มีเงื่อนไขและไม่มีเงื่อนไข

- กำหนดสิ่งที่จะถูกเรียกว่า กฎหมาย และสิ่งที่ไม่เรียกว่า กฎหมาย จากคำพูดการกระทำ และการยอมรับของนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งเรื่องดังกล่าวถูกแบ่งออกเป็น (1) สิ่งที่มาจากนบี ไม่ว่าจะเป็คำพูดและการกระทำ โดยพิจารณาถึงกรณีการเป็นนบีผู้ประกาศศาสนาจากอัลลอฮ์ ﷻ (2) และสิ่งที่มาจากนบี ไม่ว่าจะเป็คำพูดและการกระทำ โดยไม่พิจารณาถึงการเป็นนบีผู้ประกาศศาสนาจากอัลลอฮ์ ﷻ แต่พิจารณาถึงความเป็นมนุษย์หรือความจำเป็นตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น การกิน การดื่ม หรือประสบการณ์ส่วนตัวในกิจการงานทางโลก สิ่งเหล่านี้ไม่เรียกว่า กฎหมาย และยังรวมไปถึงสิ่งที่ใช้เฉพาะนบีเท่านั้น เช่น การถือศีลอดอย่างต่อเนื่องหลายวันและการมีภรรยามากกว่า 4 คน สิ่งเหล่านี้จะไม่ถูกนำมาใช้กับมุสลิม¹³⁰

- กำหนดเงื่อนไขของประโยชน์และทิศทางการพิจารณาหลักฐาน โดยจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และให้ความสำคัญถึงความจริงได้มากกว่าการเงินธนาคาร โดยยึดถือตามมติของนักวินิจฉัยเพื่อแก้ไขปัญหา มิใช่ตามอารมณ์ ความต้องการและประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

- กำหนดสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา จะต้องระวังเกี่ยวกับการวินิจฉัย แหล่งที่มา และสายรายงาน เพื่อรักษาผลประโยชน์ตามระยะเวลา เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปข้อกำหนดดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนตาม...เช่น การพาดพิงไปยังประเพณีหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคของนักวินิจฉัย หรือการพาดพิงไปยังสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับคนรุ่นหลังๆ ซึ่งมีความแตกต่างกับพวกเราทั้งจารีตประเพณี และเหตุการณ์¹³¹

¹²⁹ ‘Amarāh, Muhammad. 1981. M’a ‘Ālim al-Islāmī. (al-Qāhirah : Dār al-Fikr), หน้า 124.

¹³⁰ Zaidān, ‘Abd al-Karīm. 1989. al-Madkhal Lī Dirāsāt al-Sharī‘ah al-Islāmīyah. (Lebanon : al-Risālah), หน้า 162-163.

¹³¹ al-Qaradāwy, Yūsuf. 1998. al-Siyāsah al-Shar‘aiyah Fī Daw‘a al-Nusūs al-Shar‘aiyah. (al-Qāhirah : Wāhbah), หน้า 290.

3.2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์อิสลามกับวิชาฟิฮฺ

เนื่องจากอัลอิสลามเป็นศาสนาที่สมบูรณ์และครอบคลุมทุกด้าน โดยเข้ามาจัดระบบวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นกฎหมายอิสลามได้นำเสนอหลักการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่จะต้องปฏิบัติต่อพระเจ้า และหลักการที่ควรปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างครบวงจร เช่น กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เสรีภาพทางการค้า และความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยน สวัสดิการทางสังคม ตลอดจนการสร้างความสุขในผลผลิตและผลประโยชน์¹³²

เมื่อเศรษฐศาสตร์อิสลามศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อเตรียมพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นการศึกษาเศรษฐศาสตร์อิสลามจึงเกี่ยวข้องกับบัญญัติศาสนาเช่นเดียวกับวิชา al-Fiqh โดยบางประเด็นยังเกี่ยวข้องกับปัญหาหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนและไม่ปรากฏชัดเจน หลักฐานเหล่านี้คือสิ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ บัญญัติมาเพื่อเป็นข้อตัดสินและชี้ขาดในแต่ละประเด็นหรือแต่ละกรณี ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่ศาสนาบังคับ สิ่งที่ศาสนาห้าม สิ่งที่ศาสนาสนับสนุนให้ปฏิบัติ สิ่งที่ศาสนาไม่สนับสนุนให้กระทำ ทั้งหมดคือบัญญัติศาสนาตามค่านิยมของนักนิติศาสตร์อิสลาม¹³³

หากจะมีการแยกระหว่างวิชา al-Fiqh ออกจากเศรษฐศาสตร์อิสลามเหมือนการแยกวิชากฎหมายออกจากเศรษฐศาสตร์ทั่วไป การแยกดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง เพราะการแยกดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมต่อต้านของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐศาสตร์อิสลามเหมือนกับวิชา Usūl al-Fiqh ที่ยังคงเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ศาสนานูมัต สิ่งที่ศาสนาห้าม คุณธรรม และจริยธรรม โดยอาศัยพื้นฐานจากอัลกุรอาน อัสสุนนะฮ์ มตินักปราชญ์ และการเปรียบเทียบ ตลอดจนการยึดถือผลประโยชน์เพื่อสังคมก่อนผลประโยชน์ส่วนตัว แม้จะมีการจัดลำดับใหม่ก็ตาม เช่น นำหลักการพิจารณาผลประโยชน์เพื่อสังคมมาใช้ก่อนหลักการข้ออื่นๆ และเรียกว่า เป้าหมายกฎหมายอิสลาม หรือเรียกว่า กฎระเบียบทั่วไป แต่สุดท้ายแล้วประโยชน์ทั้งหมดย่อมตกเป็นของทุกคนในสังคมอยู่ดี แม้ว่าการจัดลำดับดังกล่าวจะไม่ถูกต้องก็ตาม¹³⁴ เมื่อเศรษฐศาสตร์อิสลามเกี่ยวข้องกับธุรกรรมทางการเงินและทรัพย์สิน ทั้งสิ่งที่ศาสนานูมัตและสิ่งที่ศาสนาห้าม ดังนั้นการเรียนรู้อะเอียดของวิชา al-Fiqh จึงเป็นสิ่งจำเป็นลำดับแรก

¹³² Tahā, Yāsir. n.d. *al-Mu‘āmalāt al-Māliyah al-Mu‘āsarah Fī al-Fikr al-Iqtisādī al-Islāmī*. (s.l. : s.n.), หน้า 22.

¹³³ Hisb Allāh, ‘Alī. n.d. *Usūl al-Tashrī‘a al-Islāmī*. (Lebanon : Dār al-Ma‘arifah), หน้า 18.

¹³⁴ Muhammad, Yūsuf Kamāl. 1998. *Fiqh Iqtisād al-sūq*. (al-Qāhirah : Dār al-Nashr), หน้า 21.

คำว่า al-Fiqh ตามหลักภาษาศาสตร์หมายถึง การเข้าใจ¹³⁵ ส่วนตามคำนิยาม นิติศาสตร์อิสลามหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยบทบัญญัติและข้อชี้ขาดตามหลักศาสนา ซึ่งมีผลในทางปฏิบัติโดยมีหลักฐานประกอบอย่างละเอียดและชัดเจน¹³⁶ ดังปรากฏในอัลหะดีษว่า

((من يراد الله به خيرا يفقهه في الدين))

(رواه مسلم : 1037)

ความว่า บุคคลใดก็ตามที่อัลลอฮ์ประสงค์ให้เขาได้รับความดีงาม อัลลอฮ์ จะให้บุคคลนั้นมีความเข้าใจในศาสนาอย่างถ่องแท้

(บันทึกโดยมุสลิม : 1037)

Ibn Khaldūn กล่าวว่า al-Fiqh ศึกษาเกี่ยวกับบทบัญญัติต่างๆ (al-Hukm) ของอัลลอฮ์ ﷻ ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นข้อบังคับ (Wājib) ข้อห้าม (Harām) ข้อควรปฏิบัติ (Nudbah) ข้อควรละทิ้ง (Makrūh) และข้ออนุญาตให้ปฏิบัติ (Ibāhah) โดยทั้งหมดล้วนมีที่มาจากอัลกุรอานและอันสุนนะฮ์¹³⁷ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า บทบัญญัติและกฎหมายอิสลามปรากฏมาตั้งแต่ยุคคนบิรฮัมมัด ﷺ ก่อนที่บทบาทของท่านด้านเศรษฐกิจจะถูกสำนักนิติศาสตร์อิสลามทั้ง 4 นำมาเขียนเป็นตำรับตำราทางวิชา al-Fiqh อย่างเอกเทศ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียน การสอน ค้นคว้า และงานวิจัยเพื่อการพัฒนา ตลอดระยะเวลา 14 ศตวรรษ al-Fiqh ได้มอบสิ่งที่ดีให้กับการดำเนินชีวิตอย่างมากมาย และยังไม่มีความจะหยุดยั้งแม้วันเวลาและเหตุการณ์จะเปลี่ยนไปจนทำให้เกิดรายละเอียดและปลีกย่อยมากมาย แต่โครงสร้างหลักของการวินิจฉัยขั้นพื้นฐานยังคงเหมือนเดิม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการค้า การประกอบธุรกิจ และการค้าขาย จนกระทั่งเกิดสงครามครูเสดและปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในยุโรป การวินิจฉัยทางวิชา al-Fiqh จึงหยุดชะงักลงระยะหนึ่งก่อนจะฟื้นตัวและกลับมาในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น ฟิกฮ์ อัลมะฆะฮิบ หมายถึง นิติศาสตร์อิสลามว่าด้วยการวินิจฉัยของ 4 สำนักนิติศาสตร์อิสลาม, ฟิกฮ์ อัลสุนนะฮ์ หมายถึง นิติศาสตร์อิสลามว่าด้วยหลักฐานจากอัลกุรอานและอันสุนนะฮ์, ฟิกฮ์ อัลมุอะสะเราะฮ์ หมายถึง นิติศาสตร์อิสลามว่าด้วยข้อชี้ขาดเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และ ฟิกฮ์เอาวะละวียาด หมายถึง นิติศาสตร์อิสลามว่าด้วยโครงสร้างหลักของศาสนา สำคัญกว่าปัญหาปลีกย่อย เป็นต้น

¹³⁵ Ibn Mansūr, Muhammad Makram. 1955. *Lisān al-‘Arab*. (Lebanon : Dār Sār), หน้า 11.

¹³⁶ Khalaf, ‘Abd al-Wahhāb. n.d. *Usūl al-Fiqh*. (Lebanon : Dār al-Qalam), หน้า 11.

¹³⁷ Ibn Khaldūn. 1998. *Muqaddimah Ibn Khaldūn*. (Lebanon : Dār al-Kutub al-‘Arabīyah), หน้า 412.

3.2.7 ความแตกต่างระหว่างเศรษฐศาสตร์อิสลามกับวิชาฟิคว

แม้เศรษฐศาสตร์อิสลามจะมีแหล่งที่มาจากวิชา Fiqh แต่ผู้วิจัยพบว่า เศรษฐศาสตร์อิสลามมีความแตกต่างจากวิชา al-Fiqh บางประการได้แก่ (1) วิชา al-Fiqh ศึกษาเกี่ยวกับตัวบทหลักฐาน เพื่อหาข้อชี้ขาดมาตัดสินปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ขณะที่เศรษฐศาสตร์อิสลามใช้ศึกษาเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นจากข้อตัดสินหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากข้อชี้ขาด เพื่อควบคุมสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและกำหนดทิศทางของปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์ วินิจฉัย และประเมินสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจล่วงหน้า หรืออาจกล่าวได้ว่า วิชา al-Fiqh คือการค้นหาคำตอบในสิ่งหนึ่งว่า สามารถกระทำได้หรือกระทำไม่ได้ ส่วนวิชาเศรษฐศาสตร์อิสลามคือ การค้นหาคำตอบจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากข้อตัดสินว่า การกระทำได้หรือกระทำไม่ได้ (2) การวินิจฉัยของวิชา al-Fiqh อาศัยหลักการจาก Usūl al-Fiqh แต่การวินิจฉัยเชิงเศรษฐศาสตร์อิสลามมิได้อาศัยหลักการดังกล่าวเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของนักวินิจฉัยหรือนักวิจัยอิสลามที่จะทำความเข้าใจในวิชา al-Fiqh ได้มากน้อยเพียงไร ก่อนจะเขาศึกษาค้นคว้าความรู้เชิงเศรษฐกิจเพิ่มเติม¹³⁸ เช่น เรื่องดอกเบี้ย ข้อชี้ขาดตามหลักวิชา al-Fiqh ถือว่า เป็นสิ่งต้องห้าม ดังนั้นหากนักนิติศาสตร์อิสลามศึกษาปัญหาเพื่อหาคำตอบหรือข้อยุติในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับดอกเบี้ย การศึกษาดังกล่าวจะถูกเรียกว่า al-Fiqh แต่ถ้านักนิติศาสตร์อิสลามศึกษาผลกระทบที่เกิดจากข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย เช่น ระบบการเงินในสถาบันการเงินและธนาคารอิสลาม เป็นต้น การศึกษาดังกล่าวจะเรียกว่า เศรษฐศาสตร์อิสลาม

¹³⁸ al-‘Awādī, Rafī‘at. n.d. *Kitāb al-Um Fī Iqtisād al-Islāmī*. (Qatar : al-Buhūth Wa al-M‘alūmāt), หน้า 9.

3.3 สภาพเศรษฐกิจในคาบสมุทรอาระเบียโดยสังเขป

คาบสมุทรอาระเบียยุคก่อนอิสลามมีภูมิอากาศ ภูมิประเทศ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทิศเหนือติดกับ ทะเลทรายปาเลสไตน์และซีเรีย ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำไทกริส แม่น้ำยูเฟรติส (อิรัก) และอ่าว เปอร์เซีย ทิศใต้ติดต่อกับมหาสมุทรอินเดีย อ่าวเอเดน และเยเมน ส่วนทางทิศตะวันตกติดกับ ทะเลแดง คาบสมุทรอาระเบียมีพื้นที่ความยาวและกว้างประมาณ 1000 กิโลเมตร โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทะเลทราย ค่อนข้างร้อน แห้งแล้ง ฝนน้อย ไม่มีแม่น้ำและลำธารไหลผ่าน¹³⁹ สภาพภูมิ ประเทศและภูมิอากาศดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของชาวอาหรับในคาบสมุทรอาระเบีย โดยเฉพาะเศรษฐกิจในคาบสมุทรอาระเบียในช่วงยุคญาฮิยะฮ์¹⁴⁰ การค้าขาย เป็นอาชีพที่นิยมกัน มากในนครมักกะฮ์ เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศที่แห้งแล้ง และรองลงมาได้แก่ อาชีพเลี้ยงสัตว์ ส่วนทางนครมะดีนะฮ์ มีการค้นพบแหล่งน้ำและมีพื้นที่เหมาะสมแก่ทำสวน และการเกษตร นอกจากนั้นนครมะดีนะฮ์ ยังเป็นเส้นทางผ่านทั้งไปและกลับจากแคว้นชาม จึงทำให้ชาวเมือง คำนึงเกี่ยวกับการซื้อขาย การผลิต งานอุตสาหกรรม และได้รับอิทธิพลทางการค้าขายระหว่าง ประเทศด้วย

คาบสมุทรอาระเบียตั้งอยู่ระหว่าง 2 อารยธรรมได้แก่ (1) อารยธรรมตะวันตก ที่สนับสนุนให้มนุษย์หลงใหลในความเจริญทางวัตถุ (2) อารยธรรมตะวันออกที่ให้ความสำคัญ กับโลกจิตวิญญาณและจินตนาการ เช่น จีน อินเดีย และประเทศใกล้เคียง คาบสมุทรอาระเบีย ในยุคก่อนอิสลาม ภูมิประเทศเต็มไปด้วยความสงบ ห่างไกลจากปัญหาและความวุ่นวายต่างๆ ซึ่ง แตกต่างจากดินแดนเปอร์เซีย โรมันตะวันออก ยูนา (กรีก) และอินเดีย ที่เต็มไปด้วยแนวคิด ความขัดแย้งและสงคราม ชาวอาหรับในคาบสมุทรอาระเบียไม่คำนึงถึงความฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร้อย จนกระทั่งชาวเปอร์เซียที่เจริญกว่าย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ ในเวลาเดียวกันชาวอาหรับไม่รู้จัก การก่อกบฏทางการเมืองและการเมือง เหมือนดังที่เกิดขึ้นในโรมันตะวันออกที่แย่งชิงอำนาจกัน¹⁴¹ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับดินแดนอื่นๆ ได้เชื่อมต่อกันและขนย้ายสินค้า ผลิตผล และผลิตภัณฑ์จำนวนมากจากทุกแคว้นในคาบสมุทรอาระเบียตอนกลาง และตอนใต้ไปยังแผ่นดิน ชาม เยเมน และแคว้นอื่นๆ อีกทั้งยังได้นำสินค้าและความเจริญรุ่งเรืองทางอารยธรรมจากแคว้น อื่นๆ กลับคืนสู่คาบสมุทรอาระเบีย

¹³⁹ สามารถอ่านเพิ่มเติมจากวิทยานิพนธ์ของ นิพล แสงศรี. 2550. ยะฮูดีฮ์ในอัลกุรอานและอิทธิพลยะฮูดีฮ์ ต่อตะวันออกกลาง. (ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), หน้า 22.

¹⁴⁰ ยุคก่อนหน้านั้นมีมุฮัมมัด ﷺ กำเนิด

¹⁴¹ al-Būṭī, Muhammad S. Ramadān. 1998. *Fiqh al-Sīrah al-Nabawīyah*. (Syria : Dār al-Fikr), หน้า 46.

ดังนั้นก่อนจะทำการศึกษายบทบาทนบีมุฮัมมัด ﷺ ด้านเศรษฐกิจ จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจของคาบสมุทรอาระเบียพอเป็นสังเขปดังนี้

ภาคเกษตรกรรม พื้นที่ส่วนใหญ่ของคาบสมุทรอาระเบียเป็นทะเลทรายค่อนข้างร้อน แห้งแล้ง ฝนไม่ค่อยตก ไม่มีแม่น้ำและลำธารไหลผ่าน เช่น แคว้นตุฮามะฮฺ (Tuhāmah) อันเป็นที่ตั้งของนครมะดีนะฮฺ แคว้นฮิญาซ (Hijāz) อันเป็นที่ตั้งของนครมักกะฮฺ และแคว้นนัจญ์ดฺ (Najd) อัลกุรอานเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า วาดิหม็ยเราะฮิษรฺ หมายถึง ดินแดนที่แห้งแล้ง ไม่มีฝนตก และปราศจากพืชหรือต้นไม้ ดังปรากฏในอัลกุรอานว่า

﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ...الآيَةِ﴾

(إبراهيم : 37)

ความว่า โอ้พระเจ้าของฉัน แท้จริงฉันให้ลูกหลานของฉันพำนักอยู่ในที่ราบลุ่มที่ไม่มีพืชผลใดๆอยู่ใกล้บ้านอันเป็นเขตหวงห้าม...อัลอาฮะฮฺ

(อิบรอฮีม : 37)

ความแห้งแล้งทำให้ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถทำการเพาะปลูกและการเกษตร ชาวอาหรับในพื้นที่ดังกล่าวจึงนิยมดำรงชีพด้วยการเลี้ยงสัตว์ โดยเร่รอนไปตามแหล่งน้ำและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ส่วนการเกษตรพบค่อนข้างน้อย เช่น เขตนครมะดีนะฮฺ ค็อยบัร และฏอฮิฟ ยกเว้นดินแดนทางตอนใต้ของคาบสมุทรอาระเบีย เช่น แคว้นเยเมน โดยเฉพาะเมืองมะร็อบ ค็อนอาอฺ ชุบัยด์ อัคน์ ชะฮ์ดะฮฺ มะคอ ซาบาม และเมืองอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ประกอบไปด้วยหุบเขา ที่ราบสูง และฝนตกชุกตลอดปี จึงเหมาะกับการเพาะปลูกและการเกษตรตลอดปี ประชากรในแคว้นเยเมนส่วนใหญ่มาจากเผ่าฮิมยัร พวกเขามีสติปัญญาและฉลาดพอที่จะอาศัยและเอาประโยชน์จากธรรมชาติ พวกเขาสร้างเขื่อนเก็บน้ำขนาด 400 เมตรระหว่างสองหุบเขา ซึ่งตั้งอยู่ทางเมืองมะร็อบ ก่อนน้ำจากเขื่อนใหญ่จะถูกส่งผ่านลำธารต่างๆ เพื่อแจกจ่ายน้ำให้แก่ประชาชนนำไปใช้ในการเกษตรทั่วพื้นที่ราบอันกว้างใหญ่¹⁴²

¹⁴² al-Khadarī Bak, Muhammad. 2003. al-Dawlah al-'Amawiyah. (Egypt : al-Mukhtār), หน้า 24-25.

ภาคพาณิชย์กรรม เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของคาบสมุทรอาระเบียตั้งอยู่บนเส้นทางเชื่อมระหว่างดินแดนฝั่งตะวันตก (เปอร์เซีย อินเดีย จีน และเอเชีย) กับตะวันออก (อียิปต์และดินแดนแอฟริกา) อีกทั้งยังติดต่อกับชายฝั่งทะเลแดง ทะเลอินเดีย และอ่าวเปอร์เซีย ส่งผลให้ชาวอาหรับและพวกเร่รอนตามเส้นทางดังกล่าว นิยมทำการค้าขายทั้งในและระหว่างประเทศ และกลายเป็นผู้ที่มีความชำนาญการค้าระหว่างประเทศโดยอาศัยกองคาราวานอูฐ เช่นเดียวกับชาวอาหรับที่อาศัยตามฝั่งทะเล จะมีความเชี่ยวชาญทางการค้าโดยอาศัยการเดินทางเรือทางทะเล¹⁴³

ตลาดที่สำคัญในแคว้นฮิญาซได้แก่ ตลาดอุกาซ ตลาดมะญันนะฮ์ และตลาดซุมะยาซ ส่วนตลาดที่สำคัญในนครมะดีนะฮ์ได้แก่ ตลาดกีอูนุกอฮ์ ตลาดบับบาละฮ์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตลาดอะศอบะฮ์ใกล้เขตกุบาฮ์ ตลาดมะซาฮิมตั้งอยู่ที่หมู่บ้านบะนีอัลฮับลีฮ์ อยู่ในการดูแลของอับลุลาอะฮ์ญุฏรอุบัยฮ์ และตลาดบะกียัลคือลไบตำบละบะกียัล¹⁴⁴ การค้าขายในตลาดต่างๆ มีหลายรูปแบบ เช่น การซื้อขายในท้องตลาดยังอาศัยการโยน สัมผัส การจับหรือการลูบตัวสินค้าเท่านั้น การซื้อขายข้าวด้วยข้าวโพดหรือด้วยข้าวบาเลย์ และรวมถึงการซื้อขายข้าวหรือผลผลิตที่อยู่ไร่ นา โดยไม่ได้เก็บเกี่ยว การซื้อขายสินค้าด้วยราคาเงินสดและเงินเชื่อในเวลาเดียวกันโดยผู้ซื้อไม่มีกำหนดรับสินค้า การซื้อขายหนี้กับหนี้ การซื้อหรือขายสินค้าที่ถูกซื้อหรือขายแก่คนอื่นไปแล้ว การประมูลสินค้าไว้เกินราคา เพื่อดึงดูดให้ผู้อื่นร่วมประมูลในราคาที่สูงกว่าโดยไม่เจตนาซื้อจริง การขายด้วยอาศัยการสาบาน การปกปิดข้อเสียและตำหนิในสินค้า การเอาไรต์เอาเปรียบขณะชั่งและตวง การกักตุนสินค้า และการแทรกแซงราคา

ตลาดบะนีกีอูนุกอฮ์ เป็นตลาดยิวที่ใหญ่ที่สุดในยุคนบีมุฮัมมัด ﷺ เนื่องจากมีสินค้ามากมายมาจากหลายแคว้น ตลอดจนเป็นตลาดสำคัญในการขายธุรกิจเกี่ยวข้องกับดอกเบี้ยสู่ตลาดอื่นๆ จนทำให้ระบบเศรษฐกิจของส่วนใหญ่ในคาบสมุทรอาระเบียถูกรอบงำด้วยระบบดอกเบี้ย ทั้งในรูปการปล่อยเงินกู้ยืมเพื่อการดำรงชีพและการลงทุน หรือดอกเบี้ยที่เกิดจากการขาย (เลื่อน) เวลาและเพิ่มเงินก่อนชำระหนี้โดยดอกเบี้ยจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามการล่าช้าชำระหนี้ หรือดอกเบี้ยที่เพิ่มปริมาณขึ้นจากทรัพย์สินเดียวกัน หรือดอกเบี้ยที่เกิดจากการค้าขาย หรือดอกเบี้ยจากการกู้ยืม

ส่วนเหรียญดีนาร์และดิรฮัม เป็นที่รู้จักกันในหมู่พ่อค้า แม่ค้า นักธุรกิจ และนักลงทุน แต่ยังไม่มีการนำเหรียญทั้ง 2 ชนิดมาเป็นสื่อกลางทางการค้าอย่างกันแพร่หลาย และยังพบว่ามีการใช้มาตราตวงของชาวมะดีนะฮ์และมาตราชั่งของชาวมักกะฮ์ การตวงที่นิยมใช้กัน

¹⁴³ ซูเฮน ฮัยกัล. 2540. ศาสตามุฮัมมัด มหามุรุษแห่งอิสลาม. (กรุงเทพฯ : อิสลามิก อะเคเดมี), หน้า 7.

¹⁴⁴ Khālid, Hasan. 1986. Mujtama'a al-Madīnah. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabīyah), หน้า 55.

ค่อนข้างมากได้แก่ มุด (1 มุดมีขนาดบรรจุ 4 กอบมือของคนทั่วไปโดยประมาณ), ศออ (1 ศออเท่ากับ 4 มุดหรือ 5 ลิตร), ฬะร็อก (1 ฬะร็อกเท่ากับ 17 ลิตรกว่าๆ), วะซั๊ก (1 วะซั๊กเท่ากับ 60 ศออ)¹⁴⁵

นอกจากนั้นยังพบประชาชนบางกลุ่ม ยังนิยมออกเดินทางเป็นกองคาราวานสินค้าไปค้าขายที่แคว้นซามในช่วงฤดูร้อน โดยเส้นทางที่นิยมใช้กันคือ เส้นทางฝั่งตะวันตกที่วิ่งขนานไปกับอ่าวเปอร์เซียและถัดเลาะไปตามฝั่งแม่น้ำไทกริส ก่อนจะข้ามทะเลทรายซีเรียมุ่งหน้าไปยังแคว้นซาม ส่วนอีกเส้นทางคือเส้นทางฝั่งตะวันออก เริ่มจากแคว้นเยเมนวิ่งเลาะตามแนวเขาและทะเลแดง ผ่านนครมักกะฮ์และเมืองยัษริบ (นครมะดีนะฮ์) เพื่อมุ่งหน้าไปยังอียิปต์และแคว้นซามได้เช่นกัน ส่วนช่วงฤดูหนาวจะนิยมนำกองคาราวานค้าขายเดินทางไปยังแคว้นเยเมน ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศทางทะเลในยุคนั้น เพราะสามารถเดินทางติดต่อกับเปอร์เซีย อินเดีย จีน เอเชีย อียิปต์ และดินแดนในแอฟริกา ตลอดจนยังมีสินค้าจำนวนมากเดินทางมาจากรือ ไม่ว่าจะสินค้าที่มาจากอียิปต์ อินเดีย และเปอร์เซีย โดยสินค้านี้จะพบมากในช่วงเทศกาลประกอบพิธีฮัจญ์ (ณ นครมักกะฮ์) โดยอาหรับตระกูลกูเรซ และเป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงมากที่สุดทางการค้า ด้วยเหตุนี้จึงพบปัญหาพ่อค้าในเมืองนิยมออกไปตั้งซื้อสินค้าระหว่างทางก่อนกองคาราวานสินค้าจากต่างแคว้นจะเดินทางมาถึงในเมืองหรือตลาด และนำมาขายในตลาดด้วยราคาใหม่ หรือพบปัญหาพ่อค้าในเมืองรับสินค้าจากพ่อค้าทะเลทรายหรือชนบทมาขายต่อด้วยราคาใหม่

ภาคอุตสาหกรรม นอกจากการเกษตร การค้า และการลงทุนแล้วยังพบงานด้านอุตสาหกรรม เช่น การผลิตเครื่องหนัง เสื้อผ้า สิ่งทอ โดยเฉพาะงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กเกี่ยวกับเหล็ก เช่น การทำดาบ หอก และเครื่องมือที่ใช้ยามสงคราม¹⁴⁶ ประชาชนยุคนี้มีมุฮัมมัด ﷺ ในแถบนครมักกะฮ์นิยมทำการค้าและเลี้ยงสัตว์ ขณะที่ประชาชนทางนครมะดีนะฮ์จะมีความชำนาญในงานอุตสาหกรรมและเหล็ก โดยเฉพาะการผลิตเครื่องประดับประเภทกำไล แหวน หรืออาวุธที่ใช้ในสงคราม เช่น โล่ ดาบ ธนู และเครื่องมือที่ใช้ในการเกษตร นอกจากนี้ชาวมะดีนะฮ์ยังมีความรู้ความชำนาญเชิงศิลป์ การก่อสร้างบ้านเรือน การผลิตเครื่องใช้ภายในบ้านและอาคาร เช่น แก้ว ไม้ โต๊ะ เติง ตู้เก็บของ และอื่นๆ เช่นเดียวกับงานตัดเย็บเสื้อผ้าและงานเย็บปักถักร้อยซึ่งเป็นความถนัดของบรรดาสตรี

¹⁴⁵ สามารถอ่านเพิ่มเติมจากหนังสือของ Khālid, Hasan. 1986. *Mujtama'a al-Madīnah*. (Lebanon : al-Nahdah al-'Arabiyyah), หน้า 58.

¹⁴⁶ al-Khadari Bak, Muhammad. 2003. *al-Dawlah al-'Amawiyah*. (Egypt : al-Mukhtār), หน้า 24-25.